

84(2-411.2)6

Б285

А. БАТРОВ

**БИСТИҢ НАҒЫБЫС
ХОСЕ**

75311

P2
Б 28

А. БАТРОВ

БИСТИН НАЈЫБЫС ХОСЕ

Алтай тилге И. САВАШКИН кбйүрген

Горно-Алтайская Областная
« БИБЛИОТЕКА »

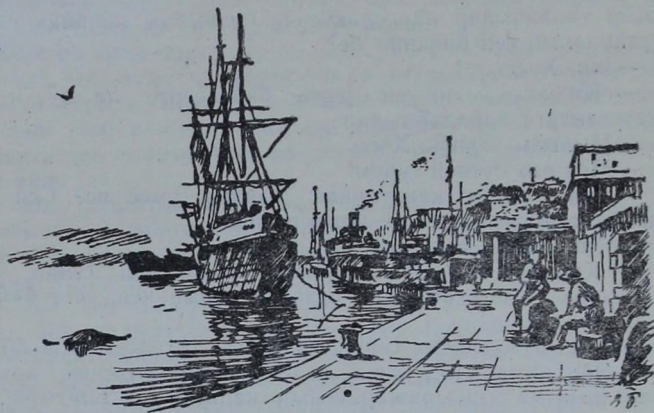
ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ
КНИЖНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО * 1958

75311
✓

БИСТИҢ НАЈЫБЫС ХОСЕ

1

Мен ле «Поллукс» деген испанский керептен келген юнга Хосе гаваньда көбөнниң таарларында отурубыс, Кептаунда рейдте салкын жылыткан үч мачталу парусный баркты көрүп отурдыбыс. Салкын жылыткан барктың сыркынында кандый да кунукчыл бар: ол оору ак канатту кушка бүдүштеш.

— Бүгүн эртен турадаг ала ондо шоор айлу көндөй комургайла сыгыргандар,—салкын кычыргандар, жаңыс ла салкын кайда да жылыып калган, чалкойто антарылып калган эвирик жадыры...деп, юнга күлүмзиренип айдат.

Ол јакшы уулчагаш. Ондо маскалу ла серпгү советский чолмон бар, бу ыраак талайларга ол канайда келгени јарты јок. Хосе чолмонды чамчазының алдына буучакка тагынып јүрет.

—Оноң өскө сеньор капитан мени «Поллукстан» сүрүп салар—деп, ол јартап айдат.—Мени Нинья деп атту кижикийик учун керептен бир катап сүерге санангандар. Мен оны Франко тырманып турганына өткөнөргө үредип алгам...

Нөкөр талайчылар парусниктерде салкынды канайда эдип тургандарын сен билерин бе?

—Жок, Хосе.

— Юнганы келишкен жерге бийелеерге ле жүзүн-жүүр кутустанарга албадайдылар.

—Мынызы чөрчөк, Хосе.

—Мен ого бүтпей турум!

—Уулчак, сеге капитаннаг једижер эмес пе? Сен бир частыг туркунына менле кожо отурынг.

Је Хосе мени токтодот:

— Карыган кок¹ Санчес айткан: «Хосе, мен сенинг учун иштеерим. Советский талайчыларга барып кел, сеге байрам болзун».

—Ондый болгондо, сенинг казанчыг јакшы өбөгөн-бө?

—Эйе, камарадос, јагыс ла ол бастыра улустан коркуп, јаантайын ла тыркыражар, сеньор капитан ого кыйгыра берзе — ол ыйлай берет... Онын ыйын мен көрүп болбойдым, камарадос. Талайчы таштый бек болор учурлу!

—Сен ыйлабадын ба?

— Хосенинг көзүниг јажы палубага качан да тамчылабас!

—Бу кандый...

—Ондый, камарадос. Албатынын јакылтазы бек болугар деп айдат!

—Чын, Хосе.

— Камарадос, мен өлөргө дө белен, јагыс ла Россияны бир ле катап көргөн болзом.

—Најылары өлүп турганын советский албаты сүүбей јат... Өлбөс керек, Хосе.

—Жок, јок, камарадос, мен өлбөс эдим—мен ол тушта јүс јыл јүрер эдим!

—Мынызы чын, најычак, Советтин Россиязы—бу јүрүм:

—Эйе, јүрүм, камарадос! Россия керегинде мен билерим, Россия — албаты јенип алганы, сад чечектеп турганы, күннүг изү јаркыны — бу бастыразы Россия!

—Чын, Хосе.

Хосе меге там ла јарап турды. Онын чырайы ачык-јарык. Хосе сүүнчилү тужунда — онын чырайы эрү, ачык-јарык, јыргалду көрүнер; кара көстөри омок суркуражат, ол өкпө-

¹ Кок — казанчы.

зиреген тужунда — онын чырайы, кыс кижинин чырайы чылап, санааркак ла кеберкек боло берет.

Хосе он алты жашту. Бу он алты жаштын төрт жылын ол талайда өткүргөн. Ол испанский ле американский керептерде эжинип жүргөн, Бискайеде балык тудар шхунада иштеген. Хосенин төрөли—Барселона деп жаан порт-город. Ондо онын Кончита деп сыйыны бар, ол ого бойунун бастыра жал-акчаны ийип жат.

—Ол жакшынак кызычаң, камарадос. Күн келишсе—бис мылтыктарды колго алып, Франкого уулап аларыбыс... Же менин көп куучынданып турганым, сеге, байла, жарабай жат. Сенин Хосенг калырууш деп бодоп турган болорунг?

—Жок, сен калырууш эмезинг, менин Хосем.

— Жок, калырууш эмезим! — деп, жүдуруктарын түүнип, юнга айдат. Качан оору бельгиец-талайчыны карцерге бөктөөрдө, «Генри Ралледе» кызыл мааныны сенин Хосенг көдүргөн. «Картахенанын» рулевой Сальвадор Гарсия франкисттерге төжүнө шыркадала, бистинг айылда, туранын үстүндө жадарда, былтыр Барселонада Хосе нени эткеч! Же, айт, Хосе нени эткен?

—Гарсиянын шырказын таңган ба?

—Жок, оны Кончита таңган, менин сыйыным. Гарсия көзүн көрүп ийеле, айткан: «Уулчак, меге бычак алып бер. Франкисттер-ийттер бейин келер болзо, мен жүрүмимди баалу берерим. Сен жаныс ла менин керегимде кемге де айтпазым деп, мадоннала¹ чертен». Мен тургуза ла тепкишти төмөн жүгүрип түшкөм, же тышкаары чыгар арга жок болгон: ондо солдаттар Гарсияны бедиреп тургандар. Жаныс ла сенин Хосенг олордын жанынан киске чилеп өдө конгон. Мен Консепсионго, адамнын сыйыны жаткан жерге жүгүрип келгем, стенеде илип салган кылышты алала, тышкаары катап ла чыгара калыгам... Бу чолмонды меге Гарсия берген, камарадос. Гарсия эзен. Ол Хосе керегинде сөс айдар аргалу.

Мен уулчагаштын колун бек туттум.

Ол санааркап, парустары калбайып калган баркты көрүп айдат:

— Мен тымыкты сүүбей жадым—ол сереemжилү, камарадос...

Кейде кандый да табыш жок, ончозы токтоп, тымый берди.

¹ Мадонна—итальянский тилле кудайдын энезинин ады.

Керек десе чарлаактар да бүгүн унчугышкылабайт, суунун кыймыктанбай турганына комудап тургандый каа-жаа ла унчугыжат.

—Уксаң, камарадос!—Хосе кенетийин тың айдат. —Сен качан төрөлиңе жанып барсаң, олордын Хосе деп наъызы бар деп, бастыра советский уулчагаштарга айт!

—Кыйалта жоктон айдарым.

—Эмди, камарадос, меге Россия керегинде куучындап бер —деп, Хосе сурайт.

Оттун жанында кожондожып турган ла сөстөри оттон жарык болгон кызыл галстуктар тагынган балдар кандый жүргенин угарга, менен сурайт. Ого ончозын билерге керек: бистинг талайлар кандый өңдү болгонун, садтар кандый өйдө жиилектеп турганын, жалаңдарда кандый чечектер кижининг көзүн сүүндирип турганын, тумандар канча кирези туруп турганын, орустын жеринде жаңмыр жаап турганда, орус камарадостор кандый кийимдер кийип тургандарын билерге турат.

Хосеге ончозын билер керек.

2

Кептауннын¹ жанында алдындагызы чылап ла тымык турат. Толку да, салкын да табыш жок, барктын парустары чылап, өскө жердин изү теңеризи салкын жогунан кыйналып турат.

Кептаун — кулдар тудаачылардын городаы. Кажы ла толукта — жакшыркап байыркаган жөөжө—мында ла коштой—коркушту түрени, оны көрзөн лө көзүңнен арга жоктон ачымчылу, кородогон жаш келер.

Портто сүреен көп барлар². Ол барларды капитандарга, штурмандарга, гарпунерлерге³ ле тегин талайчыларга тургускан. Эмди олор толтура: «Космос», «Туршаве» ле «Балена» деп кер-балык андаар флотилиялар (керептер) эрген-сонзун андаарга атанып жат, талайчылар арткан-калган акчаларын аракыга ичкилеп жат—керептер ойто жанарын-жанбазын кем билер.

¹ Кептаун — улус кулданаачылардын городаы.

² Бар — аракылайтан, курсактанатан ла амырайтан жер.

³ Гарпунер — керепте артиллерист-наводчик кижжи.

— Баркта шоорлош база ла катап сыгырадылар. Же салкын жок. Ол энирге де жетире келбеди. Керептердин отторы сууда тизип койгон чечектер чилеп кайкамчылу жараш мызылдажат. «Поллукстан» талайчылардын испанский кожоңы угулат.

Талайдын телкемдеринде тымыкка бүтпе,
Оңдо тегеридий чаңкыр көрүнер:
Толку кайнаар, күзүреер—же сени
Түсту түпке чоңүрер...
Жаңыс ла компаска, күнге бүт талайчы,
База чолмондорго — сенин нажыларыңа...

Таныш жийиттин, күчтү үни угулат. Бу Хосе кожондойт.

3

Эртен тура ол катап ла менле кожо болды. Ол сүүнчилү күлүмзиренет.

— Кече сен кожондодың ба, Хосе?

— Эйе, нөкөрим. — Уулдын жүзүнен сүүнчилү күлүмзиренгени көрүнөт. — Бу кожонды менин адам, Антонио сүүген. Мен адам керегинде айдып берейиң, угарың ба? Бу керек Барселонанын ары жанында, агаш ортозында болгон... Уксаң, камарадос...

— Мен угуп отурум, Хосе.

— ...Агаш жасты чүмдеп кожондогон. Бу не дегенин, сен, байла, билер болбойың. Кажы ла жалбыракта куш кожондоп тургандый, ол жаңыланып жүрегинди сүүндирет. Түнде ол жерде жуу болгон. Менин адам, республиканец, будуна шыркаладала, франкисттерге олжого кирген.

Эртенгизинде олордын командири, полковник сечьор Перес Уберта, адамды шылуга экелзин деп жакарган. Адам унчукпай ла турган, айса болзо, ол куштардын кожонгын угуп турган. Жаскыда, байла, ого өлөр күүни жок болгон. Солдаттар, полковниктин жакарузы аайынча, адамды агашка жаба таңала, бензиндү банканы онын жанына тургузып салгандар.

«Же, эмди сен куучынданарың!—деп, сечьор Перес Уберта айткан. — Сен эмди колодентин жанындагы кудагай чылап калырууш тилдү боло берерин».

Же ол менин адамды жакшы билбеген болор, камарадос.

«Бир кезек ле сөстөр айтсаң — сен эзен артып каларың

—деп, полковник катап айтты.—Унчукпай турарга жарабас, слер түңей ле јендирткенигер».

«Јок, бис јендиртпегенибис, сен төгүндебе, сеньор! Мыны мен, Антонио, айдып турум!»

«Сен неге иженип турун?» — деп, Перес Уберта каткырды.

«Мениң ижемчим — Испаниянын албатызы, ого үзеери менде Хосе деп уулым бар!»

Адам онойдо айткан, камарадос. Бу сөстөрди айткан кийининде оны токтокой бергендер. Узак соккондор, эки частын туркунына, је ол унчукпай турган. Онын кийининде банкадагы бензинди онын үстүне уруп ийгендер...

Хосе токтоп, санааркай берди. Мен оны ыйлап туру деп бододым. Јок, ол уулчак ыйлабай турган. Онын көстөрининг изү чокторы, алтын чылап жаркындала берди. Айса болзо, бу бир тужунда солдат-республиканецтин көзүне билдирген көстүн чогы болгон...

Мен Хосенин унчукпай турганын эпјоксунып, сурадым:

—Сен адан керегинде канайда билип алдыг? Айдып бер.

—Мыны меге Карлос Охеда, адамнын најызы, айдып берген, ол кайучы болгон, франкисттердин лагерине барып жүрген. Мен ол тушта кичинек болгом, реядагы флажоктон јаан эмес, је мен ончозын јакшы билип алгам, камарадос!... Сеньор Перес Уберта эмдиге јетире эзен. Ол эмди Мадриде јаан кижы — генерал. Је ол Хоседен кайдаар да барып болбос!.. Чын ба? Качан Испания кызыл мааны көдүрер болзо, ондый сеньорлорго коомой болор!

Хосенин кара чырайы катуланып, јаан кижидий болор берет.

Күн бийиктеп турды. Изү. Тынарга күч. Бис портовый складтын стенезининг көлөткөзине көчтүбис, Хосе — онын чырайы кату ла бойунча—айдат:

—Испания јайым болор, камарадос!

—Чын, уулчак!

Кенетийин «Поллукстын» палубазынан тын үн угулат:

—Эй, Хосе, Хосе!

Хосе талай јаар көрүп, онын кийининде мен јаар көрөт, чугулын токтодынып айдат:

—Эзен болзун, камарадос! Көрүп турун ба, «Поллукска» атанарга сигнал берилген. Ол Санчес кыйгырып јат. Айтсаг: сени кучактаарга кем јок по?

— Је, Хосе. эзен болзун. Бис экү база туштажарыбыс, мениң јакшынак, кичинек камарадозым!

— Эзен болзун... Сен мениң сурагымды ундубадын ба?

— Јок, Хосе, ундубадым. Мен төрөлиме јанып келзем, мынайда айдарым: «Советский уулчактар, слерде Хосе деп наја бар!»

— Ондый, камарадос!

Якорьдын кынјылары күлүрейт, эзендешкен гудоктор угулат, «Поллукс» сууны бурладып, кептаунский гаваньнан атанып јат.

Хосе спардекте¹ трубаның јанында турат, меге кызыл платта јанып, колун тегери јаар уулап көргүзет.

Ондо, керептин мачталарының үстүнде, альбатрос — Јаан салкынның белгечизи теерип турды.

ЖАК - ТҮЛКҮЧЕК

1

... Бис үчү болгоныбыс: мен, Эрнест ле үчүнчизи, бистен сырангай кичинек Жак — түлкүчек, онойдо оны узун сары чачту учун чололоп адаган. Ол уян уулчак болгон, камрад, јаантайын јөдүлдеп турар, анчадала јаңмыр јаайтан өйдө тың јөдүлдейтен.

Бисти гавань² азырап турган. Уч аяк макарон учун бис, бортторды будуктайтаныбыс, бир канча франктар учун котелдорды арулайтаныбыс, гаваньда таш көмүр жуунататаныбыс. Бисте төрөөн улус јок болгон. Бис ондо ло, портто, таштап салган эски баржаның трюминде³ конотоныбыс.

Коомой күс болгон. Жак јаантайын ла јөдүлдейтен, оның колдоры изү болгон, је ол бойун күлкү кеберлү тудунатан.

— Слер мен учун санаркабагар! — деп, ол оморкоп айдаган. — Мен оору кичи бе? Мен тургузала бүткүл булканы јип ийер аргалу. Мен тегин ле, көксүмди кендип аларга, јөдүлдеп турбай...

¹ Спардек — үстүги палуба.

² Гавань — керептер турар ыжык јер.

³ Трюм — керептин түби.

Бир катап бис Жакты докторго көргүзүңизин деп жөнөтпөп алдыбыс. Докторго бис үчүлөбис бардыбыс. Ол бистин түлкүчегибисти узак тындап, көрүп турды, кабагын жууруп турала, учунда айтты:

— Сеге түштүк талайларга барар керек, наҗы, тегиске, изү салкынга барар керек... Же тегин незин айдар! Слер энегин жазуу уулдары эмес... Францияда жүрүм коомой, уулдар...

Ол колун жагып ийеле, көргөн учун акча аларынан мойноды.

Жагмырлар жаап турган. Түннүн соок салкыны трюмнын эски люктерин өткүрө согуп, консервный банкадан эткен бистин жарыткыжыбысты өчүрүп турган.

Шак ла мындый түнде, качан Шербургтын үстүндө шуурып, жагмыр жаап турар тушта, таң атканча уйуктап болбой, эки жандап ангданып жаткан Эрнест, кенетийин туруп келеле, кыйгырды:

— Уксаң, Жак, доктор сени тегиске барзын деп айткан! Айдарда, мен чертенип турум: сен ондо болорун, наҗычак! Жак уйуктабай жатты. Ол Эрнест жаар ла онын кийининде мен жаар кайкамчылу көрөлө, айтты:

— Эйе, мен тегисти түженедим. Же ого канайып жедер? Сен, Эрнест, каткырып жадын...

— Каткырып турганым жок. Гаваньда керептер көп.

Же, чындап та, мен жөп—деп, Эрнесттин элтертип турганын билеле, Жак каруузын араай айтты.

Ол тың ачынала, үнүн тыңгыдып айтты:

— Мен тоң ло слердин шүүлтөгөрдий коомой эмес ле. Мен ондо, тегисте, иштеер аргам бар... Американский керепке учуразам, жакшы болор эди. Чын ба, Селестен?

— Менен керек турбас — деп, мен каруум бердим.— Америка болзо Америка!

— Ондо долларларды¹ анаарла эжип алар аргалу деп айдыжат... Бис Шербургка бастыра жаңы кийимдү жагып келерибис деп, Жак жаар сүүнчилү көрүп, Эрнест шүүнди. — Ого үзеери бис ончобус бир эмештен английский тилле куучындажып билерибис. Ондый жок по?

Жартын айтса, камрад, бу Америка бистин сагыжыбыстан чыкпай барган.

¹ Доллар — акча.

Порттоң жунадып алган бистин таш көмүрибисти садып алып турган садучы Шарль Журдан ого үзеери отко сарју урган чылап жөмөп ийген: «Америкада неле-неме бастыразы толтура—деп, айдар. Баштапкы сорт ороон».

Сыра садып турган барда, «Мотыжка» деп чоло атту, официант Поль, биске онойдо ок айткан. Жаңыс ла портто каруулчык болуп турган Филипп, Америка керегинде бистин куучыныбысты угала, чукулду түкүрген.

Je бис ол тушта оны немеге бодобогоныбыс.

Мен, Жак ла Эрнест жалтанбас уулчактар болгоныбыс. Бис кош тартатан «Калифорния» деп американский керепти талдап алдыбыс.

2

Бир күннүн бажында, бис талайла жүрүп отураарыбыста, бисти голландец бүдүмдү вахтенный талайчы көрүп ийди.

— Слер көрмөстиң тиштерине каптырдыгар—деп, француз сөстөрдү жүк арайдан келиштирип, бисти аыктап көрүп турала, ол айтты.—Капитан Флиттке иштеерге слерге тату болбос!

Je капитан Флитт бисти јымжак уткуды.

—Уулчактарды јунугар, азырагар, кийиндиригер, бир станнан аракы беригер деп, ол боцманга јакылта берди.

Онын кийиннде капитан бисти каютага кычырды, биске база виски¹ береле, айтты:

—Јаңыс ла јалтанбай аракы ичкен кижн талайчы болор.

Бис аракыны ичип ийеле, сырагај эзирдибис.

Капитан Флитт боцманды—онын ады Хьюз болгон—база бойунын јалчызын Пиконы алдырган, олордын көзүнче бисти кандый да чаазынга кол салзын деп некеген.

—Чын, камрад, бис тенек уулчактар—айына он эки доллар јал алар от салгыштын үренчиктери болуп, үч јылдын туркунына иштеер деп контрактка кол салганыбыс.

—Америкада анаар ла эжилип јаткан долларлар бу слерге!—деп, Эрнест айтты.

Je Жак-түлкүчек јаңыс ла каткырды:

—Бу кем јок... Бис «Калифорнијадан» јууктагы ла портко једип келзебис качарыбыс...

¹ Виски — аракы.

Ол энирде бис палубада, тенгисти жараш көрүп турганы-быс. Мунгар тоолу жылдыстар онын суузында мызылдажып турган. Ончозы сүрекей жараш болгон. Салкын жок болды. Эрезин сүүнчилү күүлеп турды. Эмештен жайкап турды. Ыраакта, удур келип жаткан керептердин отторы уткуулду жарып турды.

—Тенгистен артык не де жок! — деп, Жак күлүмзиренип айдып турды. —Бис Мексика жаар барып жадыбыс. Ондо бис булунгнын жаказынан ишти табарыбыс.

—Je, Жак, бис сеге тенгисти таап бергенибисти көрүп туруң ба?—деп, Эрнест айтты.—Je, канайдар, сеге Мексиканы да берерибис, Түлкүчек!

Бу сөстөрдүн бүүдөр аргазы жок болгон.

Вера-Крус деп мексиканский порт ыраактан жүк ле көрүнип келерде, биске Пико базып келди.

—Je, менин кийинимнег баскылагар! — деп, ол корсок сары тиштерин биске ырсайтып айтты.

Бис онын сөстөри жакшы эмезин тургуза ла сестибис, оны ээчип барарынан мойнодыбыс. Бу тушта Пико боцман Хьюзты болушка кычырала, бисти керептин тар кладовказына бектеп салдылар. Жаан темир эжик бистинг кийинибистен күлүрөп жабылды.

Түнде Хьюз калаш ла соок кофе экелди.

—Оскө дө порттордо мындый ок азырал болор—деп, ол соок чырайын жуурып айтты. — Айдарда, темигеер, бойдондор, база кыйгырбагар — слерди түней ле кем де укпас!

Бис айлар туркунына керептен жерге түшпей жүрдүбис. Бисти жангыс ла «Калифорния» порттон атанган тужунда чыгарып тургандар.

Керен келип турган ороондордын табыжын бис укпайтаныбыс. Бараксан Жак кладовкада чогул салган кендирдинг сүреезининг үстүнде отуруп, Мексиканын журт-албатызы кандый бүдүштүзүн ле олордыг кылык-жангы кандый болгонун биске куучындайтан: ол качан да олор керегинде книжка кычырган. Мексика бойы десе бистен он алтам жерде, кладовканын жаан темир эжигинин ары жанында болгон.

«Калифорниянын» кочегарказы жер алдындагы таамыдаг ары болгон. Көп сабазында, вахтадан солунган кийининде, күч те чыгып, тыныш та жок, чогул салган таш көмүрдүнг үстүне мында ла жыгылатаныбыс. Бу керектер учун бойум бурлу деп бодоп, Эрнест, кезик аразында, жаш бала чылап,

ыйлап туратан. Меге де сүүнчилү эмес болгон. Жагыс ла Жак бойун күлүксинип бек тудунатан.

— Флиттен түңей ле кача берерибис! Тын тудунаар, уулар! — деп ол меге ле Эрнестке күнүне канча ла катап айдатан.

Бис капитанла јартын куучындажарга ченештибис. Ол чийген договор чаазынла бистин тумчугыбыска түртүреле, бисти тазап калган французский чыккандар деп айткылаган. Јыту, тапчы кладовкада отурала, бистин кыйналганыбысты бастыразын айдарга күч, байла, оны айдарга сөстөр дө јетпес!

3

«Калифорния» Вера-Крус ла Латинский Американын портторынын ортозында јоруктап турган. Кофе, квебраховый агаштын јулугын, јес руда тартып туратан.

Бу јерлерде јай сүрекеј изү болгон. Тенгис кижн чыдашпас изүге кызып турган, керептин темирлерине кижн тийип болбойтон. Жак-түлкүчек каран там ла коомойтып турды. Ол бистин көзүбисче ле эди-каны агып турды. Түнде ол ойгонып келеле, кемди де кычырып туратан. Онын чырайы чыгып, карыган кижинин чырайы чылап, чырчыйа берген.

Август ай башталып турарда, воскресень күнде, Жак вахтага чыкпаган.

— Мекеленип турун! — деп, Хьюз кыйгырып чыкты.

— Ол оору, мистер!

— Оору ба? Јакшы. Мен ого доктор алдыарарым... Эй, доктор Пико!

Пико кендирдин үзүгин тудунган Жакка базып келди.

— Бу эм сеге јарагај не, берип көрөйин бе? — деп, ол Түлкүчектен сурады.

— Сураба! Сој, Пико, түрген! — деп, Хьюз айтты.

Бу тужунда, камад, сақыбаган керек болды. Керептин рулевой Нийл Гариссон болгон, ол качкын каторжник деп талайчылардын ортозында куучын јүрген, Флитт онын керегинде билип те турза, је оны јарым јылга керепте иштеерге јалдап алган. Пико кендирдин үзүгин Түлкүчекти согорго талайып чыгарда, палубада агаштан канга јонуп отурган Нийл кыйгырды:

— Токто, Пико!

Пико кугара берди. Хьюз ненин де учун туура базып, кимиренип браатты:

— Нийл, сениг катап ла кырларга барар — таштар казар күүниг келди бе?

Кендиригди ташта, Пико — деп, Нийл токуналу катап айтты. — Мениг кырлар казарымда слердин керегер јок... Је, мен сакыырга сүүбейтем, Пико!

Јаман сөс айдала, Пико тудунган кендирин керептен ажыра чачты. Ол Флиттин он колы ошкош Пико, тегин талайчы Нийлдин јакылтазын бүдүргени кайкамчылу болгон.

Бис Нийлди быйанду көрүп турдубыс. Је ол бажын да көдүрбей, агаштан канза јонуп отурды.

Энирде ол бойы биске базып келеле, айтты:

— Кырлар керегинде эрмек, уулчактар, ол чын. Мен оноор талайчылардын ортозында түймеен чыгарган учун барып јүргөм.

— Сен јакшы кижиге, Нийл, сеге быйан болзун!

— Э, не де эмес... Је бу Пико ийтле, Флиттег де ары!.. Је, алдырбас, ой келзин... Сениг вахтаг качан, Жак? Мен сениг учун вахтага турарым. Меге күрек кыймыктадарга күч эмес.

Бис бу талайчыны кучактаар күүнибис келди. Је онын чырайы кату ла соок болгон, ого үзеери ол бойы да биске мынайда айткан:

— Алдырбас, тон өткүре јажыбастан болзун, уулчактар... Американский керептерде јүрүм јакшы деп слер, байла, ончогор бодогоныгар?

— Чын, Нийл—деп, бис каруузын бердибис.—Америкада чындык демократия деп биске база айткандар.

Нийл каткырды. Ол чамчазын чечеле, бойунын сыртын көргүсти: оны сындай ла кечире терег сорбулар јүрди.

— «Чындык американын демократиязы» бу—деп, айдала, каткырбай токтой берди. Онын чырайы талайдын толкузы чылап бороро берди.

Ол чамчазын унчукпай кийип алала, кочегарка јаар база берди.

Бис эмди «Калифорнияда» јангыскан эмес болдубыс. Бош өйлөр тужунда Нийл биске бойунын төрөли—Америка керегинде куучындап туратан.

— Албаты бойы ээзи болуп алза, ол сүреен јакшы ороон болор... Јуудан астам алып тургандарды, кижиге јүрекир болордын ордуна—доллар јөп тургандарды дезе бис јаргылаарыбыс...

Бисти күреелей талайчылар жуулыжып турдулар. Олор Нийлдин куучынын аjarулу угуп турдулар. Английский тилди бис jарт ондобой, je ондый да болзо, талайчылардын айткандарын бастыразын jakшы билип турганыбыс.

Олор Флитти адылып, jамандап туратандар. Ол талайчыларды мекелеп туратан, кажы ла кижиде аракы учун ого төлүлү болгон, оны Хьюз талайчылардын алар jалы учун талайда jоруктан браадарда эки катап баалу садып туратан.

Кочегар Томас десе март айда бойунун жылдык жал акчазын озолодо аракыга ичип салган. Ол бийик сынду, учукпас, англичанин болгон, онын билези Лондондо немецкий бомбаларга алдыртып божоп калган. Томас палубада, командадан туура отурган; өлү өчөмүк көстөриле ырада көрүп отурды.

«Калифорниянын» командасы тапчы эки кормовой кубриктерде тыгылып турган, ондо тууразы төртөн сантиметрденг элбек эмес илип салган орунда болгон. Керек десе ару кей де соккондо, мында көп чык ла jыт болотон, бастыра немелер боортый берген. Түнде керепле ума jок чычкандар мантажатан. Клеткадый тапчы камбуз¹ курсак та кайнадарга келишпейтен. Капитаннын каютазы десе күмүш чилеп мызылдап турган.

Штурмандар jaантайын солунуп турган: капитанла бир де кижиде жарашпайтан. Жагыс ла боцман Хьюз, Пико ло карыган механик Нильсен Флиттле эптү-jөптү болгон: олор кандый да серемжилү керектен улам капитанла колбулу болгондор.

Август айдын учунда Нийл jалын алып иштен чыкты. Флиттле тургускан онын договор чаазынынын өйи божогон. Ол бойунун талайчы jөөжозин кеден таарычакка салып алала, бисти кучактайла, айтты:

— Слер, уулчактар, сагышка бастырбагар... Слер керетинде мен сананып jадым.

4

Жак кагап ла оорый берди. Онын Флиттке узак иштебези бу тушта кажы ла кижиге jарт көрүнип турган. Сентябрь ай башталарда тал түште, Жактын тамагына кан келген, ол салкын соктуратан трубанын алдына, кочегарканын жалбак темиринин үстүне jыгыла берген. Кочегарлар

¹ Камбуз — керепте курсак азатан jер.

оны шлангтан соок суула суулайла, палубага алып чыккандар.

Эниргери Жак-түлкүчек јада калган.

Эрнест өксөп ыйлап турган. Казанчы-ирландец ого бир стакан ром-аракы экелген. Эрнест оны ичеле, кандый да уур сагышка бастырып, трюмнын люктерине јада берген.

Мен Жактын жанында отургам. Мен таң атканча палубада онын жанында болдум, оныла кожо бойум да блүп калгаймдый бодолдым.

Жылдыстар суркуражып турды. Тегис телкем, жайым тынып турды. Кезик аразында, керептиг тыш жанында, көк отло күйүп не де жаркындалып турды.

Эртен тура команда палубада жуулды. Жактын сөөгин рис урган таарга көктөйлө, буттарына уур неме буулап салды.

—Эзен болзун, кайран нөкөр!

Тегис Жак-түлкүчекти кабыра тудуп ийди. Бактагы шанды төртөн эки катаптап сокты, команда таркай берди.

5

«Калифорния» там ла ырап јоруктап браатты. Нийлден кандый да суру јок болгон.

Јүк ле бир айдын бажында—ол күнде јотконду тун болгон — казанчы-ирландец меге письмо табыштырды. Ондо бир кезек ле сөстөр болгон:

«Селестен, слер бастырагар качып болбозыгар. Баштап Жак качсын. Ирландец бастыразын аргадаар.

Нийл».

Письмо сүрекей орой келген!

Мен письмону сугуп алала, кочегаркага түжүп келзем, Эрнест ондо печкеден күл эжип турган, оны мынаар туура кычырала, айттым:

— Бери уксан, Эрнест. Казанчы-ирландецте бистинг кладовканын јүлкүүри бар. Вера-Крус деп портко јетсеес сен «Калифорниядан» качарын.

—Мен бе? Је сен канайдарын?

—Мен учун санааркаба. Мен Нийлден суру алдым. Ол бичип јат: озо Эрнест качсын. Экинчизинде мен качарым. Нийл онойдо күүнзеп јат...

Соңы күнде Вера-Крус эниргеери көрүнип келди. Хьюз

ле Пико бисти алдындагы чылап ок кладовкага бөктөп салды.

Түн кирип келди. Сомоктын жырыгына кулагымды жапшырып алала, мен талайчылардын үндерин тындап турдум. Онын кийининде бастыразы тымый берди. Эрнест колун жүрегине салып алала, табышту тынып отурды.

Түннүн бир час, казанчы-ирландец кладовканын эжигин араай ачты.

Эрнест кача берди...

Капитан Флитт бу керегинде билип алган кийининде, ол мени каютага алдыртып алала, мынайда айтты:

— Эрнестке кем болушканын айтсаң, сен бирме доллар аларын.

Мен унчукпадым, Флитт столдын кайырчагынан колмылтыкты алала, оны меге улады. Мен Флиттин көзүнө кезе көрүп алала, онын адарын сагып турдум. Мен коркубадым. «Калифорнияда» сүрекей коомой жүрөргө келишкенинен улам, мен өлүмнөн коркубай турдум. Айса болзо, Флитт мыны бойы да билип турганынан улам, эжиктин ары жагында турган Пико ло Хьюзка мынайда кыйгырды:

— Эй, уккулагар, французский күчүкти мынан алыгар! Тегисте онын үни чыга берер!..

Je тегисте де, мени төртөн катап камчылаган да болзо, мен ирландецти айтпадым.

Эмди кереп турар тужунда, мени кладовкага эмес, чындык ла бурулу кижиге бодоп карцерге бөктөгилеп турды.

«Калифорнияда» онон узак артар аргам жок болды. 29 октябрда 1948 жылда, Буэнос-Айрестен чыккан кийининде, төрт күннүн бажында, түндө үч часта мен палубага чыгала, мешкеден эткен тегеликти курчанып алдым.

Мен барып жаткан керегимнин жеткерлүзин жакшы билип тургам. Мени кандый бир кереп таап албаза, мен тегистин түбүндө өлөрүм жарт. Ондый да болзун. Флиттин олжочызы болгончо, онызы артык. Жаңысла каргышту керептен түрген калыыры артты!

Je мен бу минуттарда ненин де учун удап тургам. Коркуп тургам ба? Жок. Менин бажыма жүзүн-башка шүүлтелер кирип турган... Мен Флиттке бойумнын керегимде жагына ундубас санаа артыргызарга тургам. Je мени тудуп алардан маат жок...

Мен бир болуштоп аракы алала, өдүгимди сууруп алала, спардекке энмектеп једип алдым. Онон мен сууга калдым. Мени суу тургузала туура агызып апарды, «Калифорниянын» отторы түрген ырап турды.

Тегис тымык болды.

Эртен тура төрт часта жылдыстар кугарып тандакталып келди. Күн чыгып келерде, мен карманымнан болуштопто аракыны чагарып алдым, онын бөгүн тишле ушта тартала, бир канча уурт ичип алдым. Бир частын бажында мен түндүктеги керептин ыжын көрүп ийдим. Је кереп тууразыла өдө берди.

Кенетийин алдымда суу түрген агып турганын сестим... Акула... Јок, не де јок болды. Мен тегисле сок жагыстан жагыскан болдум. Айса болзо, мен ыйлап тургам? Билбейдим. Санаам кириш-чыгыш булгалып турды. Бирде меге Шербургтын туралары көрүнип турды, бирде Эрнесттин качканы санаама кирип турды...

Тыныжым көксүмө бадышпай, тынарга там ла күч болды. Мен ыраак төөн тегинле көрүп турдум—ондо не де јок. Јаңыс ла тегеринин түбүндө ак канатту альбатростор теерип турдулар.

Эртен тура тогус часта мен кереп көрүп ийдим. Ол до кереп тууразыла өдө берер болор деп бододым. Менин сагыжым энделип, билинбей калдым. Онон арыгызын слер билеригер. Меге советский талайчылар качан да ундулбас... Менде слерге сурак бар: слердин флагтан меге бир үзүк беригер. Мен оны јаантайын төжүмде тагынып јүрерим... Быйан болзун, камрад...

* * *

Атлантикада јүрген бистин керептин командазы аргадап алган Шербургта јаткан он јети јашту француз Селестен Лебрен бу историяны меге куучындап берген.

Энгирде, качан талайчылар каютте јуулыжар тужунда, мен ологро кичинек французтын куучынын сөстөн-сөскө јартап көчүрип бергем.

—Ол јакшынак уулчагаш!—деп, талайчылар айдышкан.

Селестен тегистин үстүндө кайкалап јүргенин баштапкы катап көргөн боцман Савельев, унчукпай турала, кожуп айтты:

—Ол чындык јолдо туру деп, мен бодоп турум!

Күн ажып браатты. Тенгис сары-алтын-көк болуп жалбырап чыкты, тургуза ла, тропикаларда онойдо жаантайын болуп жат, салкын жок, алтын чолмондоры мызылдаган түн кирип келди.

ЛОНДОННЫҢ ДОКТОРЫНДА¹

Автомобильдердин табыштары, табышту рекламалардын кыйгыларыла кезик аразында токтоду жок уруп турган жагмырдын шуулаганы, — бастыразын Пикадиллинин бир түней чокол ло токтобос күлүртиле алыжып турды. Кара зонтордын алдында, плашту, жагмыр өтпөс жабынтылу лондоннын улустары баскылап турат. Олордын чырайлары кичеemelдү ле кунукчыл. Олордын ас сабазы толукта токтой түжеle, тышкаары турган экранды күүни жок көрүп, ондо «Абдулла» деген сигареттин ыжын буркурада тарткылап турган жүзүн-жүүр кенегендер ле кирпичке бүдүштеш экче болуштоптор көрүнер. Бу сыранын жагы марказы. Болуштоптордо колунда качан да түгенбес жөөжө тудунган Сам-таайды журап салган.

Озогы тееркек, талайлардын ээзи болгон Англия, Сам-таайдын алдында жалканчып жадат.

Лондоннын керептер жазайтан жеринде, керептердин ыштарында, автогеннын отторынын чочумчылу жаркынында слердин алдыгарга өскө Англия—докерлердин ле талайчылардын Англиязы туруп келет.

Жагмырдын суузы мында кара-боромтык боло берет. Ары-бери өткөн улус ас. Жагыс ла керептер эдетен верфтердин паратазынын жанында арык, самтар кийимдү уулчактар кыймырап турат. Кем билер, айса болзо, олорды удурумга ишке алар? Же ондый учурал ас болот: иш жок. Лондоннын керептер жазайтан жердеги уулчактарына жараш күс ачуга келижет. Жайгыда жадын-жүрүм жеңил болгон. Аш урар складтардын жанынан жууп алган бир ууш рис, эмезе талайчылардан сурап алган бир аяк мүн — бир күн курсактанарга једип турган... А күн? Түштүктен келген сал-

¹ Док — керептер жазайтан жер.

кынла, чолмондорло кожо Кара Темза алтын суу боло беретен, энгирлер кандый? Ичте куру — түкүрейин! Тонум жамачылу — алдырбас! Карманда куру салкын — кем жок... Жаңгыс ла күн жарып турзун! Же жай түрген өдөт. Жаңмырдыг өйи једип келет. Суунын јарадындагы уулчактардын тоозы там ла астап турат. Мында артып та калгандары түштүк јаар барып јаткан керептерди кунукчыл үйдежип турат.

Бистин керебис Лондонго ноябрьдын учунда энгирде келген.

Јаңмыр. Сиреналар кыйгырыжат. Фонарьлардын жаркыны чыкту карануйда анда-мында жаркындалып турат. Буттун алдында балкаш мачылдайт, таш көмүрдин куйугынын јыдынан; нефтьтен ле сүрткүш сарјулардын буузынан баш айланыжат. Соок. Керептердин палубаларында улус жок. Жаңгыс ла зюйдвестке бөрүктү вахтенныйлар тепкиштердин јанында унчукпай тургулайт, канзадаг тагкылап, талай јаар чугулду түкүргилейт. Кезик аразында јараттан «Гербедж, мистер!» — деп, уулчагаштын кунукчыл кыйгызы угулат.

Је талайчылардын ажанганынын арткан-калганы үлелил калган. Вахтенныйлар унчугушпайт. Уулчак онон ары барып јат. Чыктан улам буттары сыстайт, јөдүлдерге көкси арай ла јарылбайт. Јылуга, өттун јанына барган кижиле. Уулчактын алтамдары там ла арайлайт, ижемчизи јок кыйгызы там ла ырайт: «Гербедж, мистер!»

Энгирде мен гаваньла базып јүреримде, менин кийинимде соокко үдүреген тунгак үн угулды:

— Слерде серенке бар эмеш пе, мистер?

Мен кайра көрдүм. Туранын стенизинин јанында уулчак турды, соокко калтыражып, корчойып алала, Темзанын кара суузын көрүп турды. Сууда сиреналар чынгырыжат, чочумчылу гудоктор огурыжат, агаштый көп мачталар туманды өткүре јүк ле билер-билдирбес көрүнөт, Темза бойы чапкын јоктон, табыш јоктон, өлүп калган чылап, талай јаар уур агып јатты.

— Сен серенке сурадын ба?

— Эйе, мистер.

— Је, күйдүрип ал, најычак.

— Јок, меге айылыма апарар керек... Эки-үч серенке... О, болор! Быйан болзун!

Уулчактын көк куртказы ыртык, сүрекей элбек штаны жалаң чокур көп жамачылу, өдүктери ыртылып калган болды.

— Менле кожо баралык, наҗычак, — деп, мен айттым. — Керепте сеге куртка табылар.

Уулчак бүтпей мен жаар көрди.

— Чын! Чындык ла куртканыг бойун берерибис—деп, меге катап айдарга келишти.

Бис керепке жууктап келдибис. Уулчак жаратта, фонарьдын жанында аргып калды, мен палубага түрген чыктым. Бойумнын каютамнаг ботинка, штан, жаңы альпаговый куртка таап алала, ончозын түйүнчекке буулайла, трап жаар түрген бастым.

Төмөн саг башка керек боло берди. Коштой өдүп жаткан таможенныйдыг каруулчыгы, сыңар колду кенеген кижиге, түйүнчегимди айкап, мени токтодып алды.

— Мыны ончозын ту ол уулчакка.

— Закон, мистер...

Ботинка ла штан тургуза ла меге ойто табыштырылган, онын кийининде кенеген кижиге куртканы коркушту кичееп айкады. Учунда барып ол жаратнай куучындады:

— Жаңы куртка эмтир. Контрабандала өткүрген болор, мистер.

— Оны уулчагашка...

— Билерим. Уулчагаш сиркирежип туру. Ол Вильям, жүүлгек, өбөгөнни жок келинин — Брестон Виллинин уулы. Жакшынак уулчагаш, мистер. Же службада турганда — канайдар служба болуп жат.

Же тегин ле неме не ол.

— Онызы чын, же канайдар жаң ондый. Мен де жүректү кижиге ине, же...

— Же, ондый болордо, керек недег тутап туру?

— Э, керек мында... Кем билер, айса болзо, мени таможный инспектор истеп жат, мистер? Бу инспекторлор — ытчы ийттердин бойлоры.

Таможенник куучын божогонын билзин деп, туура көрди.

Мен куртканы ойто апарарга ла турарымда, кенетийин сыңар-кол мени кайкадып, мындый шүүлте айтты:

— Кем жок, мистер, куртканы тобуракка мергедегер. Эмеш балкаштала да берзе — алдырбас, уулчагаш арулап алар... Жаңыс ол кайда барды?.. Эй, Вилли!

Фонарьдын жанында турган уулчак, табылбай калды.

Кандый кайкамчылу!

—Байла, коркуган болор — деп, сыгар-кол ого болушкан айасту жартап берди.

Мен колумдагы тудунчакты канайдарын чек билбей турдум. Жартын айтса, уулчакка сүрекей болужар күүндү болгом.

—Вилли кайдаар табылбай калды?

—Жанган болор деп, бодол турум. Ачынчылу...

—Ол кайда жадып жат?

—О, слер керсү мистер! Блектраверсти сурагар, ол мынан ары алтынчы кварталда, темир жолдун күри ажыра, онын кийининде сол жаны жаар бурурыгар, толукта турган тура болор... тура да эмес—жемирилген тура болор. Оndo ол энезиле экү журтап жат. Куртканы балкашка мергедебезе де кем жок...

Блектраверсте жемирилген тураны мен тургуза ла таптым. Же ондо журтаган улус жок болды. Чогулган кирпичтерди бирде өрө чыгып, бирде кайдаар да төмөн чоңуй, мен жемирилип калган стенелердин ортозында узак азып жүрдүм. Бир де кижн жок. Сыгар-колду жастырды эмеш пе?

Кенетийин мен жердин алдынан угулып тургандый, жанымда күлүрт-табыш уктум. Байла, одун жарып тургандар.

—Эй, мында кем бар?—деп, мен кыйгырдым.

Күлүрт табыш токтой берди. Бир минуттын бажында кыжыраган темирдин табыжы угулды, жарык жалт этти, кем де араай сурады:

—Бу сен бе, Мак? Бас, бас... Энем уйуктап жат, чай дезе белен.

Мен жарыкка удур бастым. Вилли—бу ол болгон—чо чуйла, кайра тескерледи.

—Коркуба, нажычак, бу мен.

—Ох, мистер, слер бого канайып келдигер?

—Келгеним бу.

—Түн ине, слер торт үлүш.

—Чын, коомой јут күн. Түйүнчекти алзан, нажычак.

—Быйан болзун, быйан болзун, мистер... Жангыс ла мен слерди канайда күндүлеерин билбей турум — деп, Вилли кемзинип айтты.

—Канайда күндүлейтен? Бир аяк изү чай — болгоны ла ол, уулчагаш.

Вилли кемзинди.

—Чайы... чай ла... — деп, ол бажын салактадып, куучындады. — Мен слерге бейин экелип берейин.

—Бого? Жагмырга ба?

— О, жок, жок! Баралыктар — деп, ол жалтанбас айдала, мени колумнаг јединди. — Жагыс ла коркубагар, мениг энем оору. Мен ого слерди Мак деп айдарым. Ол мениг најым, ижи жок...

Виллиден эки алтамда јердин алдына киретен тапчы өткүш болды. Буттарынын алдында куру банкалар кагырай берди. Вилли тудуп брааткан шахтерский лампанын жарыгы үлүш стенелерди жарытты.

Бир канча алтам базала, бис сол јаны јаар буруйла, јекенниг экче үзүктеринен көктөгөн эжиктинг көжөгөзинин алдына токтой түштүбис. Уулчак оны өрө көдүреле, айтты: —Мында, мистер. Киригер.

Ол баштап кирди, лампанын өзөгин өрө толгоп ийерде, жарый берди.

Алты квадратный метрден јаан эмес тапчы јуртты, мен көрүп ийдим. Орунда буурул башту үй кичи јаткан, столдын јанында үч бутту отургуш турган. Чой плитканын үстүнде чөйгөн турды. Бу тапчы кыптын стенелерин газеттерле кичеemelдү јапшырган эмтир, јер полдо дезе бамбуковый агаштаг эткен ширдек јатты—бу түреги јурттын сок жагыс кееркедүзи ол эмтир. Күннүг жаркыны бу јуртка качан да тийбеген.

Вилли кружканы алала, меге чай урды. Бу өйдө уйуктап јаткан үй кичи јуурканнын алдында кыймыктана берди.

—Уйукта, уйукта, Вилли, мен сени кемге де бербезим...— деп, ол эрмектенди. — Жагыс ла табыштанба, уулым: олор сени угардан маат жок.

Үй кичи коркуган кеберлү колдорын сарбайтты, онын кийининде ыламышырап ийеле, токтой берди.

—Оны ажарыбагар, мистер—деп, Вилли кунукчыл айтты. —Кайран көөркий, энем, ол ачу-коронниг онойып калды. Бир ле күнде адам ла мениг акам, Сид, Дюнкеркте өлүп калгандар.

Мен унчукпай отурдым. Чай ачу өлөгдий болуп билдирди.

—Бу јуу коомой ло неме—деп, Вилли куучындап отурды.

—Мен ончозын билерим... Эмди Лондондо жаңы жуу керегинде куучындашкылайт. Мен ончозын билип жадым.

—Сен нени билип туруң, најым?

— Советский Россияла удурлажып жуу баштаарга кыйгырып тургандар, — малдан ары жаман жоролу немелер мистер!.. Же мендий ле Мактый улустар, санаа-жүрегиле, жаантайын слерле кожо!

—Найылык учун, быян болзун, Вилли — деп, уулчактын сөстөрине адыркап мен айттым.

—Слерге де быян болзун. Слерди советский талайчы деп билип алала, мен сүрекей сүүнгем. Мениң сүүнгенимди сөстөрлө дө айдып болбос, мистер!.. Онын кийининде слерге таможенныйдан коомой болбозын деп, мен жүре бергем... Бис слердин орооныгар керегинде чынды, бастыразын билерибис. Айтсагар, слерге «камрад» деп айдарга кем жок по?

—Кыйалта жоктоң, камрад Вилли. Сен канча жашту?

—Он жети.

— Уренип туруң ба?

— Жок, меге энемди кичеер керек. Же мен кычырып жадым... Мен кычырарга сүүп жадым. Мак кезик аразында книгалар экелетен. Бис оныла жаңыс шүүлтелү — жаантайын иштеер иш табар керек.

—Айтсаң, сен не болор күүндү, Вилли?

Вилли ажарыбас жанынаң каткырала, айтты:

— Удав болорым.

— Удав па?..

— Эйе, камрад, удав... он күннүн курсагын тургуза ла ажанып алала, онын кийининде курсак керегинде көп сананбаска.

— Ого, сен кокурчы эмтиринг, Вилли!

— Мынызы комудаганынаң артык, камрад.

— Онызы чын. Же ондый да болзо, сен не болор күүндү, најычак?

— Штурман болорым. Мен талайды сүрекей сүүп жадым.

— Вилли, олор келип жат! — деп, үй кижы кыйгырды.

Мен ол жаар көрдүм. Ондый ок кату, жараш мандайлу, кугарып калган жүзүнде ондый ок эрин ле көс.

— Вилли... жажын, Вилли...

— Оны ажарыбагар... Бир тушта адамды ла Сидти алган чылап, мени казармага алар болор деп, ол бодойт.

— Эненди больницага јатыргысса артык эмес пе? Ондо врачтар...

— Больницага? Јок, слер лондоннын больницаларын билбей туругар, камрад — деп, Вилли ачымчылу айтты.

— Мен сени бербезим, уулым — деп, үй кижии катап куучынданды.

— Оны ајарыбагар — деп, Вилли үчүнчи катап айтты.— Мен оны көрүп јадым. Эртең тура ла тўнде мен оны ару кейге алып чыгарып јадым... Бис бу подвалга јуртаганы төртүнчи јыл болды. Мен келишкен ле јерде иштеп турадым, камрад. Иш јок болзо—портто тўшкен аш, таш-көмүр јууп алып... Онойдоло јуртап јадыбыс.

Плитка кызара кызып турды. Ұлұш кийимненг буу чыгып турды.

— Мак база онойдо ок јүрүп јат — деп, бажын јабыс салактадып, Вилли айтты.

— Мак не кижии, најычак?

— Иш јок, өбөгөн. Ол алтын ошкош ак сагышту кижии, камрад. Слердин јөбүгегер аайынча, штанды мен ого берерим, ботинканы дезе селижип кийерибис...

Энезинин үни уулчакка јара киришти:

— Вилли, кичеен, јажын!

Ол оруннан туруп келди. Чочумкайлу ла сўрекеј јараш көстөриле уулы јаар көрөлө, бажын јастыкка катап салды.

— Уйуктап јат — деп, Вилли айтты. — Ол сырагај јүүлгек эмес... Баралык, камрад, өй оройтыды. Мен слерди докко јетирип салайын.

Јанмыр токтобой јаап турды. Сиреналар кижининг өзөгин торгултып шыгыражып турды. Гаваньнын үстүнде койу туман турды. Керепке төртөн алтам јетпей туруп, Вилли токтој тўшти:

— Эзен болзун, камрад, Пикадиллиде јиттер кыйгырыжып турган керек башталар болзо, мен орустарды бир де катап атпазым. Онын учун менинг бажымды да кессиндер!

— Албаты јууга кўнзебей јат, менинг уулчагым.

— О, сырагај кўнзебей јат!..

Эртең тура бис атандыбыс. Кўн кубулбады. Талайчылар венцерадаларлу — сўрткүштү кийимдү — «бастыразы үстүнде» болды, ондо бортто јергелей стройго туруп алала, бистинг сол бортко арай ла табарбаган кандый да голландский керепти арбап турдулар. Темзада көп тоолу катерлер

ары-бери жылыжып турды. Олор бастыразы кезедүлү табыш (гудок) бергилеп тургулады.

Туманла алыжып калган соок жаңмыр токтобой уруп турды.

Талай бисти бир түңей жаан салкынла уткуды. Күн жаңмырлу булуттарды өткүрө чалыды, бийик, алтын толкулар бөйунын омок талайчы кожондорун кожондой берди.

Мен бакта туруп алала, бистинг кичинек најыбыс керегинде шүүнип турдум:

«Эзен болзун, тартыжучы болуп өс, Вилли! Сен Англиянын ижемчизи, најычак!»

ЮНГА ПЬЕТРО

1

«Поппея» деп парусту керептин капитаны Пьячча, арык, кара көстү Пьетро деп юнга жаар чугулду көрүп, сурайт:

— Мен базарга барарымда, сен кожондодун ба?

— Мен, сеньор.

— Ондый ба. Талайчылардын анчадала кемизине сенин кожонун жараганын, сен айдып береринг бе?

Сеньор капитан кайдаар эптеп турганын Пьетро билип жат, унчукпай, жаңыс жерде эп жок тепсенип турат.

— Ол кожонды база кем кожондоп билер? — деп, сеньор Пьячча чынгырып кыйгырат.

— Мен жөп айдып берейин — деп, Пьетро күлүмзиренип жөпсүнөт. — Сеньор, оны бастыра Италия кожондоп жат!

Сеньор Пьяччанын жүзи чөйүлип, жуурылат, ол юнгага онон тыг чынгырып кыйгырат:

— Менин керебимде канайда кожондоорун, мен сеге көргүзерим, Пьетро!.. Акыр ла чочко, мен сенин кожондогоңды көрөрим!.. Же, немелеринг жууп ал!

Он минут өткөлдөктө, Пьетро колунда тудунчакту жаратка чыгат, суунын жарадыла араай басып отурат.

Пьетро — база ла иш жок...

Кайда барар? Айса болзо, Катаниянын ла Палермонунг ортозында жоруктап турган «Ариетага» барып суранар? Жок, ондо уулчактар керек жок. Жанар керек, Джованни таадакка барар керек.

Айландыра жас...

Этнанын кырландарында садтар чечектейт. Төмөн — горд, порт Катания. Мында күн сүрекей көп. Сары смала чылап, күн ончозына өткөн, тымык ла учы жок талай бойы да түбүнө жетире күннүн жаркыныла мызылдап жадат.

Таадак жаткан тура, агару Петр кырланнын учунда туруп жат. Бу эски агаш галереялу сицилийский тар оградаду тура бийик портовый башняла коштой туруп жат. Ого жууктап келеле, Пьетро тура түшти. Ого изү боло берди. «Джованни нени айдар?» — деп, ол решеткаду таныш паратаны жалтанып көрүп, сананат.

Je Джованни жеенин сүүмчилү уткуйт. Пьетроло не боло бергенин ол тургуза ла билип алды:

— Сени сүргүлөп ийдилер бе?

— Эйе, Джованни.

— Не болды? Сен, байла, капитанла керешкен болорунг?

— Жок, мен жагыс ла кожондогом.

— Кожон? Кандый кожон кожондогон, Пьетро?

— Американский наадай де Гаспери керегинде.

Таадактын көстөри сүүнет. Ондый да болзо, ол бажын чугулду жайкайла, айдат:

— Эх, Пьетро, сен катап ла иш жок...

Пьетро бойунын талайчы тудунчагын чечет.

Ондо эски чамча, тежик башмак өдүк ле ногоон шляпа көрүнөт.

Алдында талайчы болгон, кораллдар тудаачы Джованни жеенин жөөжөзин каткырынып көрүп, айдат:

— Сенин капитанын Пьячча чындап та ийт эмтир... Менин капитаным Карло Бертини ондый ок болгон. Мен кажы ла күн жүрүмимди кереестенип, ого он жыл иштегем. Бу колдорым үч акула өлтүргөн, төртүнчизиле узак тудужарга келишкен. Мени бир ай, же эки ай эмдеер керек болгон, мен ол тушта талайга ойто барар эдим. Je капитан Бертини эртеңгизинде меге бир болуштоп араки экелеле, айткан: «Джованни, сеге талайдын кеи жеткерлү»...

Гаваньян крандардын күлүрти ле якорный кыңылардын кылырты угулат. Керептер ремонттойтон заводтын үстүле кара ыш жайылып турат. Бу заводто Джованни иштеп жат — ол корпусной цехте кара иш бүдүрөп ишмекчи.

Коомой жүрүм. Жал акча жүк ле калашка једип жат. Кары-

ган кижиге шыра. Онын сок жагыс уулы Филипп, Пьетронын адазы, Ливиянын кумактарында олүп калган, Пьетро дезе чыдал жок...

— Пьетро, бери уксаң балам, калаштын сыныгынаң өскө мен сеге нени де берер аргам жок. Же ол калаш сениң. Сен меге артык кижиге деп, бир де минут сананба. Уктун ба, Пьетро?

— Эйе, Джованни, быяң болзун.

— Качан бирде жакшы күндөр келер... Италияны ырысту эдер улус бар. Сен де Пьетро, качан жаанап келзен, онын ырызы учун тартыжарың.

— Мен эмди де кичинек эмес.

— Жок, сен эм тургуза чыдал жок.

Пьетро кабагын жуурийт.

— Мен штурвал тудуп болбозым ба? — деп, ол Джованниге айдат. — Качан толкулар палубаны алып турарда мен айса болзо, кубрикте эмезе трюмде жакындым эмеш пе, качан талайда, түнде, салкын да ачынганынаң жүүлип турарда.

— Сен эм тургуза чыдал жок — деп, Джованни такып айдат. — Эйе, уулчагаш, сен бойунды чеберлеер учурлу.

— Же жоп, мен Италияга болуп нени эдер учурлу, оны айдып бер.

— Оны сүү, Пьетро!

— Ончозыла бу ба?

— Жуу чыгарачыларга удурлажып тартыш. Олор сениң адагды өлтүргөндөр. Олор сеге кекенгилеп турулар... Амыр-энчү учун тартыжып турган кижиге — Италия учун тартыжып жат.

— Мыны мен билерим, Джованни. Жууга кем күүнзеп турганын мен билерим. Меге Никола айткан.

— Сениң Николаң — жакшы кижиге!

Джованни кангазына танкы азып, жеени жаар көрөт, апшыйактын күрөң ле чырчыйышту жүзи кандый да башка жылу жарыкка жаркындалат.

— Пьетро — деп, ол күлүмзиренип айдат, — сеге нени нени эдер керек. Кармак алып ал — айса болзо, талай иш жок юнгага эки-үч балык сыйлайт эмеш пе?

Көзнөктин ары жанында карлагаштар сыгырада кожондожот. Этнанын үстүн жагыс жытту сары ыш бүркеп салган. Катаниянын тегеризи бүгүн көк талайдаң көк болот.

Энрико ло Антониоло кожо узун кармакту, тайыс јерде көлдө кармактап отуурага јакшы! Олор, Пьетро чылап, иш јок юнгалар.

— Тудул, тудул! — деп, Пьетро кожондойт. — Меге төрт балык керек: бирүзи — меге, бирүзи — Джованниге, экүзин — садарым... Эй, јангы туткан балык кемге керек?

— Бейин, бейин, сеньора Макрель — деп, омок көк көстү уулчагаш, портовый јүкчүлдин уулы кыйгырат.

Сырагай ла унчукназы — Энрико, ол капшык ийиндү, кичинек сынду, јүзи бастыра кара чокур мендү, кармакка балык тудулганда, ол до сүүнчилү кыйгырат:

— Тудул, тудул!

Је балык јокто, күүн-күч јок болот. Талай да килемкей эмес болот.

— Иш кайдан табылгай не? — деп, Антонио кунукчыл сурайт.

Урелген макаронног аскан курсакты чычканнын курсагы деп айтканы учун, Энриконы дезе чырайы јараш эмес учун керепте иштееринен чыгаргандар.

— Сеньор штурман меге шак ла онойдо ло айткан: «Энрико, сен пассажирлерге јаман көрүнип, кунукчыл эдедин. Керепте сүүнчилү ле јараш чырайлу юнга болор учурлу» — деп, Энрико куучындайт. — Менин оору сыйыныма тургуза ла коомой боло берген. Мен иштеп алган акчамды бастыразын ого сүт садып аларга беретем. Ол менин сыйыным тыг оору, Анжелика... Эмди канайдар, ишти кайдан табар? Мен јер-јарыктын учуна да болзо барар эдим — Лимага эмезе Росариого.

Пьетро Энрико јаар чугулду ајыктайла айдат:

— Сен кайда да барбас учурлу. Бис Италияга керектү Энрико!

Энрико каруузына ачымчылу каткырат:

— Бис Италияга керектү деп кем айткан? Менин адам иш јок, Анжелика оору, мен дезе кереги јок юнга.

— Бис Италияга керектү! — деп, Пьетро кату айдат. — Оны ырысту эдерге бис керектү!

— Сенин айдарын чын, Пьетро — деп, унчукпай отурган Антонио јөпсүнөт. — Сен, Энрико, тенгисти өткүре тенип ба-

рар болзон, төрөли жок кижги болорың... Пьетро, оның учу-рын ого жартап бер.

Пьетро туура көрүп түкүрип, оның кийининде айдат:

— Бу керек мындай!

Кичинек Энрико бажын салаңдадып, оның ач-куу жаактарыла көстүң жажы бирден тамчылап агат:

— Анжелика өлөр... ондо сүт жок...

Этнының кырлагдарында садтар чечектейт. Алты недеде өтпөс агаштарда тату алтын жиилектер быжып келер. Же олоор Катанияның иш жок балдарына жедишпес. Мында жаантайын күнерик. Же күннүң жаркыны — саржу эмес, оны кашка сүртүп болбозың.

— Бейин, бейин... Эй, синьора Макрель! — деп, Антонио чыдажып болбой кычырат.

Же балык жок.

Энрико ончолорынан артык ачуга алдырткан. Ол кичинек оору чайкага түңей.

— Тудун, Энрико! — деп, Пьетро ого жалакай айдат. — Мен сеге бир неме куучындап берейин, угарың ба?

Энрико жөпсүнип, бажын арайынаг кекейтет.

— Ондый болгондо, ук. Кече мен Николаны көргөм. Ол мениң најым болгонын сен билерин, ол менле кожо «Сирокко» деп парусту керепте жоруктап жүрген.

— Николаны мен билерим. Ол коммунист. Оның жүреги жалакай!

— Ол меге айткан: «Пьетро, албаты жеңер. Же жеңүге бастыра ийде-күчти бириктирер керек».

Энриконың чырайы жарыйт. Ол ыраак көрүп, ондо балык тудаачы жүзүн-жүүр парусту керептер жүргүлейт, ол айдат:

— Айдарда, бис керектү болотон турубис. Мен Лимага эмезе Росариого барбазым.

Антонио до сүүнет.

— Эй, Пьетро — деп, ол кыйгырат, — көрзөң, сенийин тиштеп жат!

Пьетро кармагын түрген тартат. Кармакта мөңүн, солонгы жаркынду макрель калбагдайт.

— Тудул, тудул! — деп, Пьетро кыйгырат.

— Тарт, Энрико!

— Тарт, Антонио!

Балык көп тудулды. Сүрекей жакшы: он төрт макрель тудулган.

— Экүзи меге — деп, Пьетро кожондойт, экүзи — Антонио ло экүзи—Энрикого, сегизин бис садала, Анжеликага сүт садып аларыбыс! Ондый ба, Антонио?

— Ондый, Пьетро!

Талайдын толкузы шуулайт. Ол жылу бололо, алтын сыр-кынду. Күн тийет. Көп чокту күн. Жастын күнүнүн учы качан да түгенбес деп бодолот.

Тенеринин түбүндө турналар түндүк жаар учкулап баратты. Пьетро кармактарын ундуп салала, олорго колула жаңыйт:

— Эй, турналар, турналар, слер Москваны ажыра, Россия жаар учкулап барадыгар эмеш пе?

«Учуп барадыбыс, учуп барадыбыс, Пьетро» — деп, тенери сүүнчилү каруузын берет.

О, бу куштар кандый ырысту!

3

Керептер келгилеп турды. Пьетро кажы ла керепти уккуйт.

— Эй, сеньор капитан, юнга керек эмеш пе?

— Жок, юнга керек жок.

— Сеньор, мен жагыс ла курсак учун барарым.

— Керек жок наҗычак...

Күндөр өдөт. Удабас Баштапкы май, иш десе эмдиге жетире жок. Керептер талайдын көк телкемдерине жүре берет.

— Эй, сеньор капитан, слер мени кожо аладыгар эмеш пе? Мен кандый ла ишти бүдүрер эдим.

— Бистинг керектерибис коомой, уулчак, керек жок...

Гаваньда балык тударынаң артык нени эдер. Канайдар, бу да коомой эмес...

— Бейин, Макрель, бейин, жайнап турум, сеньора!..

Пьетро айылына энгирде жанар болды. Боюна ла Джованниге балыктын мүнүн кайнадат. Ажанган кийининде Пьетро көзнөктин алдына отурала, Катаниянын энгирдеги тенеризин күлүмзиренип көрөт. Ондо жылдыстар сүрекей көп.

— Эртен — Баштапкы май — деп, Джованни айдат.

Ол столдын ары жанында отурып алала, кангазына танкы кертип отурат, жеенин жарадып көрөт.

Бүгүн жүзүн-жүүр өңдү шилиден эткен илмектү лампа алдындагызынаң жарык күйүп турат.

Пьетро ару чамчалу. Джованни ак ракушкалардан эткен топчулу бойунун тегин бөстөг көктөгөн көк костюмын кийип алган. Эмдиге жетире талайдын салкыны чыкпаган онын чырчыйган жүзүнө күлүмзиренгени жылыйбайт.

Эртен — Баштапкы май.

«Сталин эзендик болзун!»

«Пальмиро Тольятти жүс жаш жаказын!»

«Американский наадай де Гаспари жок болзун!»

Эртен Италиянын албатызы онойдо айдар. Албатынын сөзи болоттон бек.

Чичкерте тилүлеп туурап алган танкызын кичеemelдү ары-бери агдандырып, кургадып, Джованни нени де кожондойт.

— Сен кожондоп отурун ба, Джованни?

— Эйе, уулчагаш. А мен не кожондойтом! Джованнин кожоны бир тушта бастыра улуска жарайтан. Э, Пьетро менин колдорум эм тургуза бек, айса болзо, мен Италия ырысту болорына жетире жүрерим...

Джованни бойунун курч, бир эмеш тосток көстөрүн уулчак жаар сүүнчилү сыкыйтат.

Пьетро унчукпайт. Портовый башняга одоштош, коштой турган туранын үстүлө жажынып клееткен кандый да кайкамчылу көлөткөлөрдү ол ажарып турду.

— Эй, Джованни, ондо не ондый?

Джованни көзнөккө базып келди, лампанын өзөнин жабызат деп, Пьетрога айдат. Ол карагуй энгирди узак аяктап турала, айдат:

— Солдаттар, Пьетро. Олор экү. Олордо кол пулемет бар. Бу мындый не болуп турган?

Пьетро мандайынын терезин бырчыпта журыйтат.

— Джованни, эртен мында флагтарлу ла чечектерлү тайлайчылар жуулыжар — деп, ол коркуп айдат. — Мен уккам — митинг болор. Башнянын флагштогына кызыл мааны көдүрилер. Айса болзо, албатыны аткылазын деп, солдаттарга жакылта берилген, Джованни?

— Ондыйга келижилп туру.

— Николого айдар керек.

— Чын! Ого канатту куш чылап учуп барып кел!

Бир частын бажында Пьетро жанып келди. Ол уур тынат. Онын көк тер болуп калган чамказы эдине жапшынып калган.

— Джованни, мен Николони таппадым. Ол кайда да жок. Джованни жеени жаар чугулду көрөт:

— Николо ийне эмес, онын жылыяр аргазы жок. Сен Сильвия жегебисте болдун ба?

— Ол нени де билбес.

— Ондый болзо, Николо портто, доктын ишмекчилеринде болор.

Мен ондо болгом, Джованни.

— «Кайспера» деп керепте болдун ба?.. Эмди канайдалык, мадонна?

Джованни кородогонына колдорун кайкамчылуу жайа тудала, Пьетроны сурайт:

— Меге кангама танкы азып берзег уулчак.

Джованни ышты ичкеери тартынып, түрген-түрген таңкылап турды. Учуна жетире таңкылайт.

— Мен Антонио ло Энриконы кычырып экелейин бе? — деп, Пьетро оноң сурайт.

Джованни унчукпайт. Ол кангазынын кубалын алаканына чыгара кагала, күлүмзиренип айдат:

— Пьетро, барып лавкадан бир болуштоп аракы экел.

— Аракы?

Пьетро кайкайт. Ол аайын таппай турат: туранын үстүндеги солдаттарга аракыда не кереги бар болотон?

— Бар, бар! — деп, Джованни мендедет. — Онын кийининде, Пьетро, аптекада семис Леонардого кирип кел: Джованни төртүнчи күн уйуктап болбой жат деп айт. Ол меге эм берер.

4.

Пьетро, карманында бир болуштоп аракылуу, солдаттар отурган туранын үстүне агаш тепкишле чыгып жат. Тепкиш эски, кадалгак, онын тепкиштери кыяражып турат. Сыраңгай араай чебер чыгар керек.

Түн. Бийикте жылдыс турат. Олор кыскылтым, сары, чаңкыр болуп көрүнөт. Этнанын жаказында бозомтык кызыл таңдак турат.

Пьетроның жүреги чочудулу согулат, уулчак эриндерин тың тиштенет.

Туранын үстүнде чогуп салган бор-ботко немелерди ажыра ол жабынтынын көзүнөгине једип келди, ол көзнок суфлерский будкага түңгей эмтир.

Солдаттар бойу-бойларына удур пулемётный дискаларга отургылап алган шымыранып куучындажып, керилип ле эстеп тургулайт:

— Бистин ижибис каргышту, Алонсо! Сырагай јескимчилү керек деп айдарга јараар.

— Јакылта ондый. Мынын кийининде бисти, байла, кайралдаар болор, Федерико.

Пьетро бажын туранын үстүндеги көзпөктөн чыгарып алала, олордын кажы ла сөзүн угуп отурат.

— Сен јаан-јамыга чыгарга турганын көрүнип туру.

— Мен мойноп турганым јок.

— Меге дезе түңей ле. Менци карындаштарымнын бирүзи Россияда сурузы јок қалган. Оноор оны Муссолини ийген, сеньор де Гаспери ондый ок кокурды меге јетирерине мен күүнзебей турум.

— Сен коомой солдат, Федерико.

— Меге бастыразы түңей... Ондо киске бе айла не?

— Кискени сен кайдан көрүп ийдин?

— Ондо не де кыймыктанып јат...

Алонсо деп солдат чочуйла, нөкөрине шымыранат:

— Јат, јат, Федерико!

Солдаттар пулемёттын јанына көңкөрө јаткылай берди.

Туранын үстүнде уулчак көрүнип келди. Ол Пьетро Оныг колунда бир болуштоп аракы. Ол туранын јабынтызына отуруп алала, темиккен сүмелү уурчы болуп, болуштоптын бөгүн мендебей ачат.

Солдат Федерико, каткызын јүк арайдан токтодынып, нөкөринин кабыргазына түртүп, онын кулагына шымыранат:

— Көрсөң, ол уулчагаш кемнинг де болуштобын уурдап алган. Байла, аракы болор!

— Эге, Федерико.

— Табыштырага экелген куурмакталтып өткүрилген аракы болор, а? Ондый аракыны бис өткүрбей арестовать эдер учурлу.

— Онызы бистин агару молјубыс. Уулчагашты катай ла тударыбыс. Чугулду јөткүреле, солдат Федерико өрө туруп, уулчак јаар базып јат:

— Эй, сен кем мындый?

— Мен... мен... мен... — бут бажына турарга көдүрилип, коркуган кижиде болуп, өнөтийин Пьетро айдат. Ол корчойып,

ого бир сабат соок суу урган чылап, бастыра бойы калтыражат.

— Аракыны кайдаг алдың? — деп, Пьетроны житкезинен тудала, Федерико кезедип сурайт.

— Мен... мен... — Пьетро 6н6тийин ачымчылу кыгзыйт. — Мен айдып берерим... Жагыс ла мени экелген деп айтпагар, сеньор военный... Мен оны лавочник Джузеппедег алгам.

— Болуштопты бери бер.

— О, алыгар, сеньор!

— Еот кандый керек! — деп, экинчи солдат, Алонсо, Пьетроны шигжүлү аяктап көрүп айдат. — Сен кемнинг ба-лазы?

— Кемнинг де эмес, сеньор.

— Жошкун ба?

— Эйе, сеньор... Жагыс ла мени кемге де айтпагар... Лавочник Джузеппенин јудуруктары јаан...

— Сен токуналу отурап болзонг, кемге де айтпазыбыс. Бисле кожо таг атканча отураарыг.

— О, карын јакшы күйзеп отураарым. Адышкылаганын көр6рг6 мен сүйп јадым.

— Унчукпай отур, тенек!

Пьетро солдаттардын јанына уккур отурып јат. Солдаттар аракыны ичип, каткырыжат. Одус минуттын бажында Пьетро до каткырат. Ол, Джованни, Энрико ло Антонио уйуктап калган солдаттарды күлүгилейле, пулеметты дезе олор јолго тўжүре мергедегилейт.

— Је, сен нени айдарыг, Джованни? — деп, Пьетро сүйнчилү сурайт.

Джованни кагзазына тагкы эзып күйдүрет, онын кийининде терлеген јүзүн платла арлайла, айдат:

— Слер Италияны сүйп јадыгар. Ол слерге быйан айдар, уулчагаштар.

Катаниянын үстүнде јылдыстар мызылдайт. Сүреен јарык мызылдайт.

«МАГДАЛЕНАДА» ӨРТ БОЛГОНЫ

Бис Генуяга эрте, јер јарып турарда келеле, аш урар складтардын јанында туруп алдыбыс. Олор көгкөрип сал-

ган күлөр казан ошкош көгөрип калган тургулайт, көп күү-лелер картылдажып, канаттарын чөйүп ле эртен турагы күн-нүн жылузуна жалакайланып, складтардын жабынтыларында отургылайт.

Кемечи Алесандро, алдындагы чылап, бистин керепке баштапкы кижиге болуп келди, ол күнге кызыл-күрөң болуп күйүп калган өбөгөн, менин најым. Генуяда тегин содооп жүрөп болзом, жаантайын менин нөкөрүм болотон. Таможен-ный шинжү өткөн кийининде Алесандро мени городло базып жүрөргө кычырды.. Бис Генуянын сүрекей жараш оромдорула мендебей базып жүрдүбис.

Бис Корветто плаццата ла Гарибальдинин виазында бол-дубыс, Колумбтын туразын көрдүбис, агару Лоренцонун башняларын аярдыбыс, ондо ак күүле жураган маанылар жаантайын көрүнип турат.

— Олорды менин најыларым, талайчылар көдүрип жат — деп, Алесандро айтты, — Альбано ло Теофилио карындаш-тар, жалтанбас улустар. Генуя күннүн жылу чогула база жал-танбас кезерлерле байлык деп, тегин айдыжып турган эмес...

Изү болгон. Бис гаваньга ойто келеле, ыраактагы парус-тарды айкап, суунун жанында узак отурдыбыс. Суунун жа-радында кожон угулып турды.

— Ол Леония кожондоп жат, шулмус кызычак — деп, күлүмзиренеле Алесандро айдат.

Мен Леония жаар көрдүм. Ол чанкыр өңдү тегин сыйса бөстөн эткен платье кийип алган бистен жирме алтам кире жерде отурган. Бүдүжинен көргөндө, ол он алты жаштаң жаан эмес болгон. Онын кара чырайынан генуэзоктордын көп са-базынын чырайы ондой, мен кандый да шулмус таппай са-лала, сурадым:

— Айтсагар, Алесандро: Леония ненин учун шулмус кы-зычак?

— Слер «Магдаленаны» билеригер бе? — деп, менин су-рагыма суракла Алесандро каруу берди.

— Жаан эски кереп пе?

— Чын. Ол «Магдаленанын» жери керептердин сөөгин жууйтан жерде болор керек болгон, өткөн недедеде ол таш кө-мүр коштоор причалга келген. Кош коштооры башталган. Коштоочылардын, жааны Винценти кенетийин кыйгырган:

«Уулдар, ишти божодыгар!»

«Не болды, Винценти?»

«Керек мындый: «Магдалена» Корея жаар атанып жат, бойула кожо жаңыла түрмеден чыккан «бойунын күүниле» бараткан улустар апарып жат...»

Алесандро таңкылады, ышты ичкеери тартынала, айтты:

— Мен коомой куучынчы. Ойүнен өткүрө көп куучындап жадым... Ондый болгондо, Генуянын кош коштоочылары айткандар: «Магдаленага» бир де көнөк таш көмүр бербезибис!» — ишти токтоткондор.

Бу өйдө жарым взвод солдаттар керептин турган јерин курчап алды, он беш минуттын бажында, портовый полицияга карулдадып, «бойунын күүниле» бараткан улустарды машиналарла экелди.

Олорды көрөгө дө ачимчылу улус болды. Арыктап калган, ач-куу чырайлу, бастыразы кирлү самтар кийимдү, бандиттерге бүдүштеш улустар болды. Олордын көп сабазы өткүрө эзирик болды, «Магдаленанын» трюмдерине олорды отургузарга солдаттарга күчке келишти. Леония олор жаар бир болчок таш көмүрди ончозынан озо мергедейле, тын кыйгырды:

«Эй, таңмалар, Уолл-Стриттин каргышка бастырған черүлери!»

«Магдаленанын» палубазына болчок-болчок таш көмүр учкулай берди. Бу тужунда бийик сынду, эттү-канду капитан Бако Террачини, спардекке чыгып келди.

Ого улустар кыйгырды:

«Эй, сени канча мөнгүн акча учун садып алдылар, шилемир?»

Сеньор Террачини каруу берер ордуна кангазына таңкы аза берди.

«Чочко! Чочко! Чочко!» — деп, төмөртинен угулып турды.

Капитан Террачини айткылашка темигип калган деп айдар керек. Оны жаантайын, кажы ла порттордо айткылайтандар. Ол јаман, ачынчак ла эштек ошкош кедер кижиле болгон, бойы да көрмөстөң ары арбанатан. Мен оны јакшы билетем: он јыл мынан озо мен оныла кожо жаңыс керепте јоруктагам. Ол жаантайын ондый кату чугулчы кижиле болгон, керек дезе уулдары јада да калган кийининде кубулбаган, жаңыс ла улай ла эзирик болотон. Ол кандый да кайкамчылу кижиле болгон. Кают-кампанияга качан да келбейтен, бойунын каютазында жаңыскан ажанатан, оноор бир де ки

жи божотпойтон. Бүдүжинег көргөндө, сеньор Террачини жаантайын топ кижиге болгон: тужүне де ого көрүп тур, же оныг ичинде не барын түгөй ле билбезин, же бу тужунда оныг куп-куу ла семис жүзи кызара бергенин мен сезип ийдим. Атанарга жақылтаны береле, ол жүре берди.

Же «Магдалена» талайга чыкпады, нениг учун десе, портовый башняда жоткон болотонун жарлап турган темдек элбиреп турган.

Суу карарып турды. Балыктаар кемелер жаратка чыгарга мендегилеп турды. Жагмыр башталды, кош коштоочылар «Магдалена» таш көмүр албагына маказырап, туш башка таркай бердилер.

Эниргеери жоткон коркушту кайнай берди. Мен диванга жадып алала, талай күүлөп турганын угуп жаттым, кайкамчылу керек! — Террачинининг кызара берген чырайы нениг де учун бажымнаг чыкпай турды. Бу кандый керек болотон? Ол коркуды эмеш пе? Угуп жатсам — кенетийин эжик ачылды. Бажымды көдүрдим — Леония.

«Сеге не?»

«Кеме»

«Мындый күнде?»

«Эйе. Жагыс ла түрген беригер!»

«Бербезим, сен жүөле бердинг бе?»

«Жок, Алесандро, сен береринг — деп, Леония айтты. — Мен «Магдаленага» барарга турум. Мени албаты ийген...»

Алесандро унчукпай барала, терлеген жүзүн платла арчыды, бир минут унчукпай отурала, айтты:

— Ол бойы куучындап берзин... Эй, Леония!

Леония унчукпады. Алесандро оныг керегинде куучындап отурганча, ол балыктаар кемеге отуруп алала, бистен ыраак жүре берген.

— Эчки — деп, Алесандро кимиренди, же тыг чугулду эмес. — Леония нени эдип жат деп слер сурап туругар ба? Ол таш көмүр коштоор причалда крановщица болуп жат. Жалтанбас кызычак. Ол амыр-энчү учун тартыжып жат... Эртен мен слерди оныла кыйалта жоктон таныштырарым.

— Быйан болзун, Алесандро — деп, мен айттым. — Онойдордо, Леонияга кемени слер бергенигер бе?

— Эйе, бербес аргам жок болгон... Талайда карануй болды. Леония кемени «Магдаленанын» бортына чебер жуук-

тадып алган, якорный кынжыга буулап салала, кемге де көрүнбей, оны кырлап, палубага чыгып алган.

Леония чике ле капитанның каютазына барган.

«Синьор Террачини шилемир, чочко! — деп, слердин аракы ичип отурган. Леониянын келгени оны кайкатты. Ол сурады:

«Сени меге кем-кем ийди бе, а?»

«Эйе, сеньор — деп, Леония каруузын берди. — Мени албаты ийген».

«Албаты? Ол сени не керек ийген, кызычак?»

«Синьор Террачини шилемир, чочко! — деп, слердин жүзүгөргө жаба түкүрзин деген.

Террачини туруп чыкты. Онын чырайынын коркуштузу Леонияны эмди-эмди ле чурап барып токтоптогодый болды. Же ол ненин де учун тынып, жаңыс жерде кыймыктабай турды, мандайына тер чыгып келди.

«Же, албаты база нени айтты? Же, айт?» — деп, ол тунгак үнүле сурады.

«Уулдары Африкада жууда өлгөнүн сеньор Террачини ундуды эмеш пе, барып билип кел, Леония — деп, албаты айткан».

«Ондый ба? — деп, түште причалдагы чылап жүзи кызарып, Террачини айтты. — Ончозы ла ол бо?»

«Жок — деп, Леония айтты, — албаты база мынайда айткан: «Бако Террачини жалтанбас талайчы, керекти эдейин десе — апарып жаткан улустарды талайдыг түбүне чөңүр».

«Мени шилемир ле чочко! — деп, айткылагандар деп, Террачини кыйгырып чыкты. — Бар, — кызычак, капитан Бако Террачини кемнег де коркубай жат деп айт!»

Леония палубага чыкты. Талай күүлеп турды. Трюмнег «бойунын күүниле» бараткандардын эзирик үндери угулып турды. Кормада, калыг брезенттин алдында, талайчы үргүлөп отурды. Кенетийин буттарынын алдында не де калырады. Эңчейеле, Леония будукту банка көрди.

Онын кийининде Леония меге мынайда айтты: «Будукту банканы көрөлө, мен каткырдым, капитанның каютазына ойто келеле, «Террачини — шилемир ле чочко» — деп, онын эжигине бичип салгам.

Леония ондый ок сөстөрдү капитанның күрүчегине бичириге сананган, же мендеер керек болгон. Ол кемези жаар

барала, кайкай берди. Кеме жок болды. Кендиридин учы жорьдын кынжызына кыркылып калган. Бу өйдө Террачини-нин уур колдору Леониянын ийиндеринен тудуп алды. Ол унчукпай, Леонияны бастыра палубаны кечире сүүртейле, бичиген сөстөрүн алакандарыла арчызын деп некеди.

Леония мойноды. Террачини бу тушта онын кулактарын толгоп, айдып турды:

«Террачини — шилемир ле чочко болгоны бу сего».

Леония онын колунан уштулбаган болзо, ол онын кулактарын, байла, үзе толгоор эди. Ол суу жаар тургуза ла чурап ийеле, суудан бажын чыгарып, айрылыжар алдында мынайда кыйгырды:

«Бойугардын уулдарыгарды эске алыныгар, сеньор!»

Бу ла минутта мешке курчуны мергедеезде, Леонияны ээчий учуп барала, онын жанына түшти. Оны капитан Террачини мергедеген. Же Леония онын бслужынанг мойноды. Ол сууда жакшы эжинип билетен.

Леония меге бастыра бойы үлүш, талайдын өлөндөрине тутурган келеле, бастыра бу керектерди «Магдаленада» оны-ла не болгонын куучындап берген. Кеме талайга жүре берген-нин жарт билип, мен онын керегинде сурабадым.

Мен Леонияга аракы береле, төжөккө жатыргызып салдым, бир частын бажында дезе, жер жарып турар тужунда, гаваньда эреендү-сереендү гудоктор угулды. Мен Леонияны уйгузала, экү талай жаар жүгүрдибис. «Магдалена» күйүп, онын палубазынын үстүндө кара ыш чөйүлип, бортторынан дезе бойу-бойлорын ийде салыжып, «бойунун күүниле» бараткандар сууга калыгылап турды. Леония менле коштой туруп, өртти санааркап көрүп турды. Трюмненг жалбыш көрүнип келерде, ол айтты:

«Капитан Террачини жалтанбас талайчы!»

Леония кандый жалтанбас кижиде? Чын ба?

— Чын — деп, мен каруум бердим. — Слер чын айттыгар, Алесандро... Генуя күнле, жалтанбастарла байлыгы чын!

ЧЫНДЫК НАЯЛАР

Карыган негрде Уиллокко кунукчыл, сүрекей кунукчыл! Ол гаваньда, улус жок причалда, Кептауннын ла Сиднейдин

ортозында јоруктап турган «Мирра» керепти сакып болбой турат.

Түн жылу, жылдысту. Суунын үстүне ай чыгып келди, онын жаркыны суунын үстүлө мызылдай берди. Негрдин эриндери кыймыктанышып, ол ай жаар көрүп, куучынданат:

«Мен карыган, карыган негр, Томас Уиллок, мен де Сидней жаар атанып жадым... Эй, ай, сен јилбиркек, сени Алтын Кулак деп тегин адаган эмес! Мен Кептаунга канайда келгенимди сен сурап угарга турганыңды мен билип турум. Э, кем јок, айдып берейин... Мен тирүү контрабанда. «Баленанын» талайчылары мени трюмнын түбүне жажыра-ла эжелгендер. Мынан мен Сиднейге, Орленокко барар учурлу.

Орленок дегени кем, а?

Онын ады Бен, Бен Грэйс. Бендий улустар көптөп келзе, бастыра карыган негрлер мынайып јүрбей, јайым јүрер аргалу болор...»

Карыган негр үшкүрип, бажын ийинине јаба тартынып, бастыра бойы корчойып, оору, журты јок негрлер канайда баскылап јүргендерин көргүзөт. Мынын кийининде Уиллок сууга јууктай базып келеде, кангазын азып, Орленок керегинде оноң ары куучындайт.

«Онын ады Бен — деп, такып айдат. — Бен Грэйс. Ол он алты јашту. Ол Сиэтлада чыккан. Бен капитан Дэвте юнга болгон, Дэв дезе бай кижини, Нью-Йоркто онын најылары көп... Мен «најылары» деп айттым ба? Э, јок, кижини сорочыларды бир банкага кожо сугуп салза најылажар ба? Бенде најылар көп, олардын тоозы тегериде жылдыстарга шыдар болор. Беннын сырангай ла чындык најызы — Теодорико, јиит негр...»

Бастыра керектер «Белая стрелада» болгон. Јараш шхуна. Сен оны, байла, көргөн болорун, Алтын Кулак? Онойдордо, бис ол тушта Нью-Йоркто, парустар туратан јерде турганыбыс. Капитан Дэв аракыны ичеле, айткан:

— Негр юнганы Теодориконы мен ол ло јалыла талайчыга көчүрип турум. Сен Томас, барып јараттан јангы юнга экел.

— Уктум, сэр!

— Ол ачык-јарык, сүүнчилү уул болзун, кандый-бир комус ойноорго билзин, темдектезе, мандолинала. Мен музыканы сүүп жадым.

— Ондый, сэр.

Ол эштектий чыдамкай болзун: менин јудуруктарым бек.

— Ондый, сэр.

Мен јаратка бардым. Менин гаваньда баштапкы ла көргөн кижим, бүдүжинен көрзө он алты јашту деп айдар уулчак болгон. Ол столмолордо отурып алган маисанын чий чарактарын чайнап турды. Мен онон өткүре базарга санангам, је мени не де токтоткон. Мен ого коштой отурып алала, эжини јүретен кранды көрүп турган кижиде болдум.

Уулчак мен јаар бурулбады да. Онын көстөри сырагай өчөмүк болгон, је качан мен юнга керек деп айдарымда, көстөри эки чолмондый жаркындалып келди.

— Менин адым Бен — деп, ол бастыра бойы тыркыражып айтты. — Мында, Нью-Йоркто, мени лихорадка оору чучураткан, онын учун мени керептеп сүрүп ийгендер...

— Сен кандый бир комусла ойноп билерин бе, је, темдектезе чуранала! — деп, мен сурадым.

— Јок, ойноп көрбөдим... Көрзөг, бу менде икили бар!

Чындап та, онын јанында талайчынын таарычагы јатты, онон икилинин једези көрүнип јатты.

— Је, сен менин ордума нени эдер эдинг, Алтын Кулак? Мен билерим: сен карыган негр Уиллок чылап эдер эдинг, чын ба? Мен ого айткам:

— Тур, уулчагаш, «Ак саадакка» баралык.

Капитан Дэв, Бенди көргөн лө бойунча, тыг чугулданган:

— Сени көрмөс тепсин, Томас! Менин шхунамда больница ба?

Је мен коркубадым. Мен айттым:

— Ол бек уулчагаш, сэр, мен онын учун бажымла чертенип турум. Ол јагыс ла эмеш арыктаган...

— Унчукпа, Томас! — деп, там ла казырланып Дэв кыйгырды. — Уулчагынгла кожо ары тайыл!

Бен бир де сөс айтпай, трап јаар басты. Бу тушта мен катап айттым:

— Сэр, ол икили ойноп билер.

— Икилиле бе? — деп, Дэв кайкады. — Онызы коомой эмес... «Ак саадакта» јаан чүмдү айылчылар болот... Уулчакты ойто экел, Томас.

Эмди бистин керепте эки уулчак болды — Бен ле Теодорико.

О, Алтын Кулак, олор бойу-бойула кандый бек најылашкан! Кайда Бен барза, ондо Теодорико болор. Кайда Теодорико, ондо Бен, олор экү вахтада туратан, кожо мачтага чыгатан, парустарды тыгыдатан, бош частар тужунда трюмнын люковиналарына јадып алала, кандый бир сүүнчилү кычыратандар.

Бис Нью-Йорктын ла Панаманын ортозында јоруктап турганыбыс. Нью-Йорктон аракы, Панамадан — каучуктан эткен смола тартып турганыбыс.

Бен командага јарап туратан — сары Билге, Филиппке де, јоон Сидке де, јагыс ла меге, јартын айтса, Бен озо баштап јарабай турган, сыранай јарабай турган.

Ол меге неден улам јарабаган, Алтын Кулак?

Кем јок, мен айдып берейин. Ол сары Билге, јоон Сидле кормада јаантайын нени де шымыраныжып туратан. Теодорико до олорто кожо јаантайын отуратан. Мен шымыраныжып куучындажатан улусты сүүбейтем, сыранай сүүбей јадым. Беннинг ле Теодориконун најылашканы меге база јарабайтан. Ол негрге, кискеге ле кире бодоп, јалакайтып туру деп, мен бодогом. Је өскө кылыктары сүрекеј јакшы юнга болгон. Бен икилиле јакшы ойноп турган. Эх, ол кандый јакшы кожондор ойнойтон эди! Айландыра неле-неме ончозы шык ла эдип тымый беретен: толку да, салкын да, керек десе чайкалар да тын кыйгырышпай баратан.

Јагыс ла бир боцман, Джон Кенан, ол комуска јилбиркөбейтен. Оны дуб агаштан јонуп эткен немедий кижии болгон. Мен оныла кожо «Ак саадакта» алты јыл иштегем, је Кенаннын күлүмзиренгенин бир де катап көрбөгөм. Ого «Агаш кижии» деп чоло ат бергендер. Ол ас куучындайтан. «Эйе, «јок», «Эй уулдар, бастырагар өрө чыгыгар, парустарды тургузыгар!» — дегенинен өскө сөстөр билбейтендий, ого ак жарыкта не болгони бастыразы ла түңгей болгон. Ол танкылабайтан, аракы ичпейтен, «Ак саадактан» јаратка каајаа ла түжетен, мынанг улам капитан Дэв Кенаны бастыра парусный флотто сыранай ижемчилү боцман деп бодойтон.

Је Кенан керегинде сонунда айдарыс.

Бир катап мен мачтанын јанында танкылап турарымда, меге, јагысқан, Теодорико јогунан, Бен базып келди.

— Эх, Томас, Томас, сен, байла менин керегимде коомой сананып турган болорунг? — деп, ол айтты.

— Эйе, Бен.

— Неден улам сен онойдо сананып туруң, а?

— Кем жок, айдып берейин: мен кормада жаантайын шымыраныжып турган улусты сүүбей жадым.

— Оо, керек ондо туру ине... — деп, бастыра бойы кызарып Бен айтты. — Же, база нени айдарың?

— Сениң Теодориколо најылажып турганың — тегин ле неме. Улусты каруузып сүүп турганыбыс деп кара жердин үстүне кыйгыратан ак өңдү улус бар, оның кийининде дезе жыткыр ийттерди негр кыстарга тукурар...

— Чын, ондый улус бар — деп, Бен бажын кекиди. — Оноң ары куучында, Томас.

— Негр болорго сүрекей коомой — деп, мен айттым. — Негрды отко канайда өртөп тургандарын сен көрбөдүң бе? Жаскыда, садтар чечектелер ле кажы ла чечек кижининг жүрегин сүүндирер тужунда, коо кара чырайлу эне күйеле арткан кубалдын жанында ыйлап отурганын укпадың ба?

Бен чочуйла айтты:

— Мен бастыразын көргөм, уккам, Томас, же мен, Бен, ондый эмезим. Мениң адам түрмеде. Ол коммунист. Коммунист дегени не — сен билериң бе?

— Билерим, Бен, же сен оның керегинде унчукпа. Капитан Дэв билзе, сеге тату болбос...

— Ондый Дэвтер — мундар, бистийлер — миллиондор тоолу — деп, Бен айтты. — Эх Томас, Томас, сен жакшы рулевой, «Ак саадак» сеге кызындый уккур болот, же качаң Дэв сенле куучындажып турганда, сени көрөргө дө ачу...

— Ол мени калаш жок то артыргызарының табы. Карыган Уиллокты ишке кем алар деп бодон туруң, айт? Гаваньда маисаның чий чарактарын канайда чайнаганыңды айса болзо, сен Бен, ундуп салган?

Бен санаркады, узак сананып турала, оның кийининде айтты:

— Жакшы, Томас, бис кормада нениң керегинде куучындашканыбысты мен сеге айдып берейин. Бойуның ырызы учун тартыжар керек! Жалтанбас улустар ас эмес...

— Унчукпа, Бен, унчукпа! — деп, мен айттым. — Сен жеткерлү куучындар айдып туруң.

— Кем жок, мен барайын — деп, Бен каруузын берди. — Теодорико дезе үргүлжиге мениң најым болгонын билип ал, Томас Уиллок!

Бу сөстөрүн айдып Бен жүре берди, мен дезе, Алтын Ку-

лак, сениг сыйынын, Алтын Сковорода, мачтанын үстүне чыкканча тургам.

Экинчи күн эртен тура бис талайга чыктыбыс. Озо баштап күннүг айалгазы коомой болгон. Парустарла көп тарты-жарга келишкен — бастыра талайчылардын колдору кандалган. Төртүнчи күнде бир аай салкын сого берди. Бу тужунда капитан Дэв палубага чыгып келеле, Бен ле Теодориконы көрүп ийди. Олор кормада болот тросты улаштырып, сүүнчилү каткырыжып турды.

— Эй Джон! — деп, Дэв Кенанды кыйгырды. — Ак ла каранын нажылашканы меге жарабай туру. Олордын нажылыгын үзер керек. Бенге икилизин экелзин деп айт.

Бен икилизин экелерде, Дэв айтты:

— Юнга, «джентльмендер кара Джекти эгирде бууп» турганы керегинде кожонды ойноп бер. Жакшы ойно, кара чырайлу Томас ла Теодорико уксундар...

— Сен Алтын Кулак, бу кожонды, байла, уккан. Ол кожонды кандый бир негрди өлтүрер алдында, ак кийим кийген улустар кожондоп жат. Бу кожон угулганда, тамырлардагы кандарын тонгот... Бен команданы кайкатты.

— Мен бу кожонды ойнобозым, сэр. Оны кижини өлтүрөөчилер ойнозун! — деп, икилизин төжүне жаба тудунып Бен айтты.

— Ойно, Бен — деп, Дэв огурды, — ойно, оной башка бойунгын адынды ундуп саларын!

Бен нени этти, а?

Ол Теодорико жаар бурулып көрди, күлүмзиренеле айтты:

— Коркуба, мен бу кожонды качан да ойнобозым!

Капитан Дэвтин тумчугынын үйттери жаанап, кугара берди. Ол бойунун жаан жудуругун талайып чыгала, Беннин бажы орто коркушту тын салды. Уулчак тургуза ла палубага тын-тыш жок жыгылды.

— Же кандый, тату ба? — деп, Дэв каткырып айтты. — Эй, Теодорико, нажынды ажыктап көр!

Теодориконун көзүнөн жаш агып турды. Коркунчак, жаантайын уккур болгон бойы, ол Дэвке жууктап базып келеле, кенетийин, тигр чилеп, ого кадалды.

Ол капитанды бакпырлап салар эди. Же сары Билл ле жоон Сид Теодориконы туура сүүртегилеп салды. Олор Бенди кубрикке апарарга сананган, же капитан Дэв мындай команда берди.

— Уулчактарды мачтага буулап салыгар!

О, бис нени эдер эдибис, Алтын Кулак? Бис ээзибисти укпас аргабыс жок болгон.

Капитан Дэв токтой берди ошкош. Ол Бенге жууктай бавып келди — онын сагыжы ойто кирип келген — мынайда айтты:

— Эмди сен, Бен ойноорыг. Менде ой бар, мен эртенге жетире сакып аларым. Ойнобос болзонг — мен сени Теодориколо кожо кильди ажыра сүүртерим, бажыгарды төмөн эдип реядаг бууларым, онын кийининде түрмеде чиридерим.

— Же, канайдар, Американын түрмелеринде ак-чек те улустар отуруп жат — деп, Бен каруузын берди, — чын, ак-чек улустар!

Капитан Дэвтинг тумчугынын үйттери катап жаанап, ку-гара берди. Же бу тужунда ол Бенди сокподы.

— Эй, Кенан, сен кызылдардын сөстөрүн уктун ба? — деп, ол айтты.—Сен керечи болорыг... Теодорико до кызыл...

— Уктум, сэр! — деп, Кенан каруузын берди.

— А сен Билл? — деп, Дэв сурады.

— Жок, сэр — деп, Билл мойноды: — мен ыраак тургам, нени де ондободем, салкын согуп турган...

— А сен, Сид?

— Менин кулактарым ооруп жат, сэр.

— Кем жок, жагыс та керечи Кенан болор.

Капитан Дэв уулдардын оосторун күделиле бойунын колдорула бөктөди, Кенанга Бенди ле Теодориконы каруул-даарын жакарды, бойы десе каютазына ажанарга барды.

Карангуй кирип турды. Жылдыстар жаркындала берди. Кенан рульды унчукпай башкарып турды. Мен кормада отур-гам, мен Бенге бүтпей турганым учун меге уйатту болгон, Алтын Кулак, ох уйатту болгон!..

Мен уулчактарга жууктай базарга шыйдынып тургам, же Кенан кыймыктанып ийген. Мени кубрикке барзын деп, ол колула көргүсти.

Мен жүре бердим. Кубрикте тымык болгон. Вахтага ба-ратан талайчылар кунукчыл унчукпай отурды. Бир де кижги куучындаар күүни жок болды, жагыс ла сары Билл сурады:

— Сен ыйлап турун ба, Томас?

— Жок, Билл. Менин көстөрүм жашту ба?

— Сениг ыйыг мында деп, Билл айдала, колула жүрегин көргүсти.

Ол кайдан да бир болуштоп аракы тапкан эмтир, меле стаканга толтура аракы уруп береле, айтты:

— Уйукта, негр, онойдо артык.

Мен жаттым. Талайчы Филипп менин орунымнын жанына келгенче, узак жаткам.

— Тур, руль башкаратан сениг ойун жеткен—деп, ол айтты. — Тур, карыган Уиллок!

Мен турала, рульда турган Кенанды солудым. Сид ла Билл база вахтага чыккандар, Кенан десе — жаман тагманы оны! — Палубада артып калды.

Сен Алтын Кулак ол тушта булутка киргенин ачымчылу болды. Сен Кенанды көрөр учурлу болгон. Ол палубада борттон бортко, борттон бортко базып турала, кенетийин уулчактардын жанына базып келеле, токтой түшти, карманынаг бычакты чыгара тарткан бойунча, эки катап талайала, бууны кезип ийди...

— Сен, Бен шонкордын балазы болуп турун—деп, ол Бенге айтты. — Теодорико база шонкордын балазы... Слер чындык нажылар эмтиригер.

Уулчактар, оозындагы күделини алала, жылдыстар жаар көрөлө, сүүнип кучакташты. Мен оларды көрүп турдум, менин өзөгим бастыразы сергеп турды, ондо шоор ойногондой болды. «Келер өйдөги Америка мындый болор учурлу!»—деп, сандандым. Менин жүрегимде сүрекей жакшы боло берди!

Боцман Кенан айтты:

— Ойто махтага туругар, мен слерди темдек эдип буулан салайын. Таг адар алдында, качан бис панамский гаваньнын паратадарына кирер тушта, талайга калыгар, тайыс жер жаар эжинигер...

Онон ары не болгон, а?

Кем жок, айдып берейин. «Бис Панамага келдибис, Бен ле Теодорико керептег качкандар. Ойто атанар тушта капитан Дэв менин эки тижимди јудурукла оодо соголо, Нью-Йоркто ижимнег чыгарган. Кенан, Билл ле Сид база иш жок арткандар... Ондый, Алтын Кулак, сего жакшы, сего иш бедиреерге келишпеген, меге, Томас Уиллокко, келишкен. Ох, уур келишкен!»

...Уиллок үшкүрет, кангазына танкы азат. Причалда, алдындагы ок чылап, улус жок. Негрдын куучындаар күүни ке-

лет. Ол, Уиллок, унчукпай туруп болбой јат. Ол ай јаар катап көрөлө, айдат:

«Канайдар, Алтын Кулак, Бен ле Теодорико карыган Уиллокты канайда јүрерине үреткендер. Тартыжар керек—јүрүм жагыс ла тартыжуда! Мен письмо алдым... Оны мен жаантайын кожо алып јүредим... Көргүзип берейин бе?»

Томас Уиллок куртканын карманынан письмоны чебер алала, күлүмзиренет.

«Письмо бу, көр. Је, сен, Алтын Кулак, байла, коомой кычырып билеринг. Кем јок, мен сеге бойум кычырып берейин, сен ук:

«Күндүлү Томас Уиллок, бис нени ундубаганыбыс. Бис кайда јүргенибисти сен билбезинг бе? Ыраак. Сирнейде. Бис «Тайфун» деп парусникте талайчылар болуп иштеп јадыбыс. Амыр-энчү учун тартыжып турубыс. Бастыра албатылар, Советский Россиядагы чылап, ырысту ла најылыкту јадарына бис күүнзеп турубыс. Уксаг, Томас, сен карыган ла жагыска. Сен биске кел, талайчылар сеге болужар, сен биске ада болорын, јөп пө?»

Мен најыларыма барып јадым. Бенле, Теодориколо мен Америкага ойто келерим, мен олорло кожо мынайда базып јүрерим!

Уиллок бажын омок көдүрет. Ол причалда, керептин палубазында чылап, талайчынын јаан алтамдарыла базып турат, түштүк тенгеринин жылдыстары онын јүзүндө боромтык кара јаркындалат. Тенгис дезе бойунын кажы ла толкузына шуулап ла кожондоп турат.

С Е Н К У Л У К , А Н И Т А !

1

Кичинек Анита эртен турадан ала нени де јибеген. Онын кискези де, сары Бьянка, куру.

—Кем јок, эмеш сакып ал—деп, кызычак ого айдат,—сен сагышту, чын ба?

Кискезин колуна тудунып алала, айылдаштарынын көз-нөктөрүн карап, Анита чеденнин ичинде базып јүрет.

Ол сеньора Марияны, диваннын учуна отуруп алала, стене јаар баштанып, көс албай, көрүп отурат. Экинчи көзнөк-

төң өдүк көктөөчи Мануэльдин буурул бажы көрүнөт. Ол кызычакка уткуулду күлүмзиренет.

—Эй, Мануэль, апшыйак, киске азырагадый курсак бар ба?—деп, кискезин өрө көдүрүп, Анита кыйгырат.

—Жок. Не де жок. Калаштын одугу да жок. Өдүк көктөткөн кижги акча экелзе, ол тушта не-не табылар.

Өдүк көктөөчи Мануэль бажын салактадат. Ол ийне жаар торт көрбөй, эр кижинин сандалиязына кайыштар көктөй берди.

Анита там ла тын аштап турды, же аштап турганын сананбаска, ол бирде кожондойт, бирде бойунын сары Бьянказыла куучындажат.

Бьянка сагышту киске. Ол бочканын курчузын ажыра калырын, бут бажына турарын ла өлгөн түлкү болуп сүмеленерин билер. Же Анитага ол жаантайын ярап турган эмес. Эмди де ол көстөрүн өйүнөн өткүрө сыкыйтып алала, туранын үстүндө отурган эки күүлени көс албай, узак аяктап көрөт.

—Олорды онойып көрбө!—деп, Анита кезем айдат.—Олор мактулу куштар болгонын, сен билбезинг бе? Менин Фернанам күүлелерди тегин журап турган эмес... Же сен онын керегинде унчука... Тилинди тиштенип ал.

Фернана, Анитанын эжези, сары тагла турала, талай жаар жүре берген. Ол балыкчыларга шүүн тартарга болужат, онын учун бир эмеш балык алат. Удабас талтүш болор, Фернана эмдиге жетире жок.

—Ол кайда, Бьянка?

Каруузына киске араай мыркырайт, бойунын тегерик жакыл көстөрүн кызычак жаар сыкыйтып көрөт.

—Кем жок, чыдаш—деп, Анита кискени төжүне жаба тудуп айдат.—Бис экү эмеш уйуктабыс не болор? Уйуктаган кижинин аштаганы билдирбес...

Татап калган толгош тепкишле олор туранын үстүне чыгат. Жаан эмес кыпта, бу турада жаткан улус бир тушта куштар туткан жерде, суудан чыгатын өлгөннүн кургак бүрлери жадат. Бу Анитанын ла Фернананын төжөгү. Олордо артык не де жок. Жангыс ла толукта, көзнөктин жанында олордын стол эдип турган макарон урган куру кайырчак турат. Же бу Анитаны кунуктырбайт. Испаниянын да балдарына жарык күндөр келерин ол билер.

—Чын, Бьянка, менде картинкалу книжкалар болор, се-

нинг Анитанг школдо үренип жүрер. Бүтпей турун ба? Ферна-
надаг сура. Ол сыйыным күлүкting бойы!

Je Бьянка уйуктап жадат. Кичинек Анитанын дезе куучын-
дажар күүни бар. Ол көзнөккө базып келеле, туранын үс-
түнде отурган күүлелерге колдорын жаныйт.

—Менин Фернанам мени чакту болорго үредет—деп, Ани-
та күүлелерге айдып тургандый күлүмзиренет.—Чын, чакту-
болорго үредет! Ол айдат: «Анита, сен кенетийин чылай бер-
зең, эмезе качан бирде сенин өзөгине кунукчыл табарза, сен
«Төрөлим» деп айт — ол тушта сен бек турарын!»

Күүлелер Анита жаар көргүлөп, кыркылдажып, бойлоры-
нын жымжак ла күчтү канаттарын жайгылайт.

Тышкаары тымык. Анитанын најыларынан бүгүн суру да
угулбайт. Хосе кайда? Пепита кайда? Олор, байла, керептер
кошты канайда алып тургандарын көрөргө гаваньга барган
болор.

Туранын жабынтызынын үстүнде тегери көгөрөт, онын
учы да, бажы да көрүнбейт. Ол, талай чылап, кижини жил-
биркедет ле кычырат, Je кичинек Анита оны айкап көрбөйт.
Ол тежерини сүүбей турган ба? Жок, сүүп жат. Онын өрө көрө
күүни жок, канады жок болгонынан кунугып жадат.

Анита канатту болгон болзо, энези жүре берген Кадикса-
га Валенсияда иш жок болгонынан улам эмди ле салкыннан
түргөн уча берер эди. Ол тушта Анита айдар эди:

«Эне, Фернана меге ак будук берзин деп айт. Мен ак күү-
лелерди журап болбозым ба?»

Анита канатту болгон болзо, ол эмди ле Барселонага,
адазынын сөөгин туткан жерге, республиканецке уча берер эди.

Ол адазына чечектер апарала, айдар эди:

«Адам, шилемир Франко эмдиге эзен, ол семис ле жыргал-
ду бойы. Je сен кунукпа, онын жыргалду күндери астай бер-
ген!»

Анита канатту болгон болзо, ол талайлар ажыра, булут-
тар өткүрө, күнге удурат жер үстүндеги бастыра балдардын
наязы жаткан күнчыгыш жаар уча берер эди.

«Камарадос Россия, «Бандера Роха» деген бистин кожо-
ныбыс сеге Валенсиядаг учуп келбейт пе?—деп, Анита онын
сураар эди. —Мен оны база кожондоп жадым».

Фернана ла Мануэль оны Бьянкала кожо үйде жаантайын
не артыргызып турат, бойлоры дезе талайчылар жаантайын жу-
улып турган рулевой Бентостын айылына баргылайт? Олор

Франкого удур тартыжып тургандарын, Анита көрбөй жат па? Жок, Анита сокор эмес. Ол база тартыжар күүндү!

Каткырынала, ол көзнөктөн туура базат, түрүлеле, уйуктап жаткан Бьянканы уйгузат, кемди де өткөнүп, чугулданып айдат:

— Сен кичинек... Кичинек... Сен, Анита, тааннын балазы... Кем жок, Бьянка, уйукта!

Ол кыскеле коштой чогул салган талайдын өлөнүнүн үс-түне көстөрүн жумуп жадат.

Ол ак күүлелерди түженет. Олордун канаттарын жаскы күн алтындадат...

2

— Анита!—деп, өдүк көктөөчи Мануэльдин үни тышкаары угулат.

Анита ойгонып келеле, көзнөккө базып келди. Эңир кирип келди. Төрт час. Күн оромнун экинчи жанына көчүп калган. Тышкаары алдындагызындый ла изү.

— Эй, Анита, Фернана келди бе?—деп, Мануэль кыйгырат.

— Жок, келбеген. Же слер манзарыбагар. Ол суунун жарадында арткан.

— Ондый болзо, меге кел.

— Бьянкала кожо бо?

— Бьянкала да кожо болзо кем жок.

— Ойгон, Бьянка, баралык!—деп, Анита кычырат.— Бу сен кайда, тенек? Кача бердин бе?

Өдүк көктөөчи Мануэль Анитаны калашла, бир ууш маслинле күндүлейт, бойы теренин жыды өдүп калган комнатала базып, кызыкчак жаар күлүмзиренип көрөт. Ол кызыкчакка кайдаг да жиир курсак таап бергенине сүүнөт, ол сүүнүп турганда, онын жүзүндеги кажы ла чырыштары каткырып тургандый болот.

— Ажан, ажан—деп, ол Анитага айдат. — Сенин Бьянкан кача бергени ачымчылу, же бис жигедий курсакты ого до артыргызарыбыс.

— Мен узак уйуктагам ба? — деп, Анита сурайт. — Сен, байла, мен жокко талайга жагыскаан содоп барып жүргөн болорун, ондый ба?

— Жок, мен городто тегин ле базып жүргөм. Оромдордо американецтер көп. Бай сеньорлор. Көп немелер садып алып

турулар. Олор бастыра Испанияны садып алар күүндү!—Мануэльдин чырайы сооп, жүзүндеги чырыштары каткырышпай барды. Ол кату ла чочудулу куучындайт:—Жок, Анита, Испания садылбас! Албаты бойуның сөзүн айдар. Же мен сенге не деп куучындаждадым не? Сен, Анита, кичинекей, таанның балазы...

Ол чындап та сары оосту таанның балазы ошкош болгон. Же Анита чугулданат. Оның кара жүзи кызарат.

—Кем жок!—деп, ол Мануэльге каруузын берип кыйгырат. —Оңдуй да болзун! Мен ончозын билдир турум! Мен сагышту!

—Чын, чын, сен сагышту—деп, күлүмзиренгенин жакырып, Мануэль жөпсүнөт.

Ол отургушка отуруп, колуна ботинканы алып, оның таманына бир канча агаш кадуларды кадайла, айдат:

— Чын, Анита, мениң жүрүмүмдө жакшы күндөр болгон, Мен жалтанбас республиканец солдаттарга өдүктөр көктөгөм, олор сениң адандый, мениң најым Карлостый жалтанбас болгондор... Сен ол тушта Бьянкадан кичинекей болгон. Же ол өй катап келер. Мен катап ла жалтанбастарга болужуп иштейрим. Мениң көктөгөн өдүктеримди кийил алала, олор бастыра Испанияны өдөр!

—Мен де үйдө отурбазым—деп, Анита бүдүмчилү угузат. Мануэль жаратпай бажын жайкайт:

— Жок, сен үйдө отурарың. Сен кичинекей.

Бу тужунда Анита жүдуруктарын чугулду түүнөт.

—Же мен база онойдо айтпазым...—деп, Мануэль оны токунадарга мендейт. — Чугулданба. Оның ордуна энең Кадикстен нени бичийт, айдып бер.

Кичинекей Анитаның жүреги жымжак.

— Энем биске кече акча ийген — деп, чугулданганын ундуп, ол каруузын берет.—Фернана десе ол акчаны тургуза ла Кадикске ойто аткарган. Ол айткан: «Анита, энеме уур, ол оору, ого эм аларга акча керек, бис экү канайып-канайып жүрөбис».

— Сениң Фернанан жакшынак кыс... — деп, Мануэль айдат. — Акыр, угуп туруң ба, биске кем де келип жат ошкош... Бу Нинья Роситаның базыды...

Анита столдың ары жанынан турат. Ол мангаарат. Ол эмди Валенсияның жалтанбас кызын, коммунист Роситаны көрөр. Мануэль оның керегинде нениң учун ого айтпаган?

Коркуган ба? Же онызы јарт, оны полиция экинчи јыл исте-
жип туру.

Эжик ачылат. Же кирген кижн Росита эмес.

Ногоон курткалу уулчак комнатага кирип келди. Онын
јүзүнде мендер көп, бойы десе экпин, сүүнчилү эмтир.

Анита оны күүн јок көрөт, уулчак баштапкы катап кө-
рүнгендий сүүнчилү эмес болгонын темдектейт, Росита кел-
бегени кандый ачынчылу! Же бу не, ол јастыра укты эмеш
пе?..

— Отур, Росита, — деп, Мануэль уткуулду ајдат.

Росита? Чын. Бу кыс бала туру ине. Онын јүзүндеги
мендерди јурап салган. Ол сырагај сыны кичинек. Јараш та
эмес. Јок, јараш! Јаңыс ла онын јаражы тургуза ла көрүн-
бейт. Мендер онын јүзүн үреп јат.

Росита десе ол ортозында Анитаны ајыктайт.

— Бу Фернананын сыйыны ба? — деп, ол сурайт. —
Ондый ба? Мындыј керек, Анита, сен ыйлабай отураарын
ба?

Анита алан кайкайт. Қайкамчылу сурак. Бу сурак кан-
дый бир аланзылу болор. Росита оны «Риегодо» түймеен
эдип турган талайчыларга письмо јетирерге ийерге туру
эмеш пе? Не болзун, ол трапты өрө келескен чилеп сурт эдип
калар. Керде-марда полицейскийлер оны тудуп алала, сокло-
годый болзо, онын көзүнең бир де тамчы јаш јерге түшпес.

— Мен качан да ыйлабайтам — деп, бир минутка чыга-
ра унчукпай турала, Анита ајдат.

Бу тушта Росита ого јууктай базып келеле, колдорын
онын ийиндерине салат.

— Анита, сенин Фернанан түрмеде — деп, токуналу
айдарга кичеенип, ол ајдат. — Оны тал түште апаргандар...

Комнатада тымык боло берди. Сырагај тымык. Чымыл-
дың күүлеп турганы угулат. Анита айткан сөзүне турбай,
ыйлай берди. Көзүнің јаштары јаактарын кууй агып турат.

— Ыйлаба. Керек јок... — деп, Мануэль оны токунадат. —
Не болды, Росита? Ак будукты тапкандар ба?

— Эйе, Мануэль... Же түрменин стенелери кандый да бек
болзо, Фернана јаңыскан эмес. Бис онын керегинде сананып
јадыбыс...

Анитаны кучактап алала, Росита онын кара быјраш
чачтарын сыймайт.

— Ыйлаба, сенин Фернанандый бол — деп, ол ајдат. —

А сен, Мануэль Фернананын участогын алзын деп, Бентоско айт. Кажы ла ак күүле франкисттердин жүрегине бычак кадагандый болот. Эзен болзун, менин узак болор аргам жок...

Анитанын ийиндери тыркыражат. Онын оозы жаан ачылат — эмди, эмдиле кыйгыргадый. Же ол жудуруктарын түүнип, Мануэльге жапшынып, унчукпай турат.

— Талай жаар баралык — деп, Мануэль айдат.

Тышкаары сары, ачу тозун турат. Агаштардын бүрлери куштардын үндерин туй базып, шуулайт.

Кызычак ла апшыйак талай жаар баскылайт.

Ондо олор суунын жанында узак отургылайт. Мануэль жаантайын үзүк жоктон танкылап, гаваньга жууктап келееткен керепти көрүп отурат. Кичинек Анита дезе көзүниң жажын эмдиге жетире чамчазынын жеңиле арчыйт.

— Эй, Анита! — деп түргөн турала, кенетийин Мануэль айдат. — Көрзөң, көрүнөт пе?

Ол Анитаны ийиндерине отургузат, онызы тургуза ла каруузын берет:

— Эйе, көрүп турум... «Картахенанын» борттында жаан ак күүле, ол толкулардын үстүлө тирү күүле чилеп учат!

Кичинек испанканын көзүниң жаштары кургай берди. Бойунын бортторунда ак күүлени бастыра тенистерле өткүрүп экелген «Картахенаны» ол узак көрүп турат.

3.

Валенсиянын изү жолдорыла кискелү бир кызычак базып отурат. Бу Анита ла Бьянка. Олор балыкчылардын журттарында, садтарда, заводтордын параталарынын жанында ла керептердин палубаларында, кату чырайлу талайчылардын ортозында көрүнөт.

Кызычак кожондор кожондойт, онын Бьянказы дезе артист боло берди. Кискечек сенбор Трумэн Чычканак Франко ло канайда ойноп турганын көргүзөт...

Анитанын буттарында агаш башмактар — оны карыган Мануэль көктөп берген. Ондый өдүк көктөп берзин деп, бойы сураган. Ондый өдүктү базарга эптү. Олор сөөктөрдөн эткен шыгырууш ошкош шыгыртту.

Валенсияны айландыра жолдор көп. Талайчылар, ишмекчилер ле крестьяндар түни-түжүлө ол жолдорло өткүлейт. Олор Анитанын агаш башмактарын жараткан айасту күлүм-зиреништү көргүлейт:

— Кискечектү сеньора башмактарды музейдег алдың эмеш пе?

— Олор сүрекей коомой эмтир бе? — деп, Анита каруузын берип каткырат. — Бу сүрекей жакшы башмактар. Олор алтыннан баалу, сеньорлор!

Аанита бастыра улусла јилбүлү таныжат. Кече ол түжүлө Карменсита кызычакла кожо баскан. Бүгүн десе иш јок батракла Паболо кожо базып отуры.

Сол јанынан садтар, он јанынан — талай шуулайт. Валенсиянын теңеризи олордын үстүндө телкем көрүнөт, ол сүрекей жараш. Байла, бастыра Испанияда оңог бийик, оңог көк теңери јок. Јас. Кижинин кожондоор, јыргаар күүни келет. Је Пабло садтар ла талай јаар кунукчылду көрөт, чүмдү жараш јас ого келбегендий бодолот.

Паблонун јүзүнөң койу тер көрүнөт. Онын төжүнөң кыркырууш ла өксөш угулат, ондо сууга узак јаткан флейтала кем де ойногондый болды. Ол күнге јаркындалып јаткан јолло кунукчылду ла унчукпай, тың чылаган базып отурат.

— Сен не унчукпай туруң? — деп, Анита сурайт. — Мен сеге кандый бир кожон кожондоп берейин, угарың ба?

— Јок, керек јок — деп, Пабло кабагын там ла јемире көрөт. — Сен кожоннын ордуна ишти кайдаң табарын меге айдып бер. Мен бастыра Валенсияны айланып келдим, меге јаңыс јол артты... — Ол араай базып, бир колула кейде айландырып, буу көргүзөт, экинчи келула јыртык брюказын курчанып алган буузын көргүзөт.

— Ондый эмес, Пабло ондый эмес! — деп, Анита ого чугулду кыйгырат. — Буу Испанияны саткан улустарга керектү болор!

Пабло кискечектү кызычакты кайкамчылу көрүп, айландыра чочумкайлу ајыктап, унчупайт.

— Сен канча јашту? — деп, ол учунда сурайт. — Сен јаан кижидий куучындайдың.

— Мен он эки јашту, Пабло, је мен ончозын билеп јадым.

— Ајыктанып јүр.

Канайда јүрерине кызычак үренип турганынан Пабло уялат. Ол чын ајдат. Јакшынак кызычак! Је ишти кайдаң табар? Бастыра ачу-корон сагышка база ла түжүп, батрак јолло чылаганду базып отурат.

Бу тужунда Анита оны колунаң тудуп, ајдат:

— Уксан, Пабло, мен бир сөс билерим, ол сөсти айтсам

ла — слерге тургуза ла сүүнчилү боло берер. Угарыг ба, айдайын?

— Же не айтсан.

— Айдып берейин, ук. Сен тыг чылаган болзог сениг ичине кунукчыл кирген болзо—«Төрөлим» деп айт; ол тушта сен бек тудунарыг!

Бу тужунда Пабло тура тўжет. Ол Анитаны сыйынын тапкан чылап тыг кучактайт. Бажын өрө көдүреле, ол садтар ла талай жаар сүүнчилү көрүп айдат:

— Јас једип келди ине...

Эйе келгени удаган. Валенсиянын күни бастыра бойы жаркындалат. Садтар чечектейт. Паблонунг базыды түрген ле кату боло берет. Анитала эзендежип, онын кичинек кара колун, эр кижичилеп, тыг тудат.

Анитаныг јүзи күннүн чогуна торт ло күлөрдий карара берди. Онын көзи кара, курч, јалтанбас. Ол эмди таанныг балазы ошкош эмес. Јок! Јок оны кичинек деп бир де кижичилеп айтпас. Анита, алдынагы чылап ок, бойунын Бьянказыла куучындажарга сүүп јат.

— Бүгүн изү күн болды, чын ба? — деп ол Паблонунг көстөрилө үйдежип айдат. — Сениг көстөринг не кунукчыл, Бьянка? Э-э, мен билерим: сен Фернанага кунугып јадын. Мен база кунугып јадым... Ол эмди јирме күнге чыгара түрмеде отурып јат...

Бьянка кызычак жаар эрке көрөт.

— Је, кем јок, кунукпа — деп, Анита ого айдат. — Бистинг Фернана јанар. Је јаналык, оног башка Мануэль биске чугулданар. «Анита, ак күүлелерди јураба, сен кичинек!» — деп, бу јуукта меге кыйгырып туратанын ундубадын ба? «Сен күлүк, Анита!» — деп, ол меге эмди айдат. Мен эпчил, чебер...

Анита бойунын агаш башмактарын бут бажына сууруп олоорло сүүнчилү бийени келиштирип токулдадып, такып айдат:

— Мен эптү, Бьянка! Мениг башмактарымда јажыт бар деп, кемизи де сананбас: бирүзинде јурайтан кисть, бирүзинде — будук... Је, баралык, мен сениле тог өткүре узак калырап турум...

Тозун буркурайт. Изү. Анита бойунын сары Бьянказын кол бажына тудунып алала, кожондоп барып јадат. Оны изүде, јанмыр да токтодып болбойт. Амыр-энчүнинг ле Испан

нияны жайымдаарынын көсмөкчизи — (белгечизи) — ак күүлелер туралардын стенелеринде, башняларда ла агаhtarда күнүн сайын журалып калган турат.

Олорды амыр-энчүнинг кичинек солдады — Анита журайт.

БИР УУШ ТОБУРАК

Денизаны мен кече көргөм. Ол «Виргениянын» трапынын жанында талайчыларла кожо туруп, кызыл платка ороп салган жаан эмес кандый да немени колдорула чугулду эбирип турган.

— Бу Вьетнамнын тобурагы!..—деген онын өткүн үни меге угулды. Онын үни сырагай жаан чочумчылу болды. — Слер Күнчыгыш жаар баратканыгарды мен билерим...

Талайчылар сүрекей кайкашты. Олордын бирүзи, колун кызычактын ийндерине салала, айтты:

— Дениза, не керек болгонын жартап айдып бер... Бисле кожо баралык.

Жартын айтса, марсельский портто кыстын учурал угулган сөстөри керегинде мен узак сананып жүргөм.

Оныла мен эртенгизинде таныштым. Французский ишмекчи үй улустарла кожо бистин керепке келген. Мен оны керептин борттуна кычырала, айса болзо, мен ол баладаг кемзинбей мынайда сурадым:

— Дениза, слер кече талайчыларга нени куучындап турдыгар?

— Слер мени көргөнигер бе? Чын, ол мен болгом...—деп, кемзинип, ол айтты. — Мен олорго бойумнын агам Луи керегинде куучындагам. Слерге де куучындап берейин, угарыгар ба?

— Мен угуп турум, Дениза.

Бис бактын үстүне чыгып келеле, түрүп салган канатка отурып алдыбыс.

— Менин адам — батрак — деп, Дениза айтты, — ол эмди де господин Жерунын виноград өскүреген жеринде иштеп жат, ол Марсельден алты километр жерде туруп жат. Мен адамла кожо жадырым, иштеп турган жерим мында, порттын такелажный мастерскойларында. Энемди мен билбей турум. Менин агамнын ады Луи болгон. Бүдүжинин көргөндө, ол

сүүнчилү уул болгон, бойы талайчы, кеберкек чырайлу ла бөкө. Ол жаантайын кожондоп, недег де коркубайтан... Ол сүрекей сүүнчилү уул болгон деп мен айткам, камрад. Жок, ол жаантайын ондый эмес болгон. Бир катап мен онын ыйлап турганын көргөм... Луи жоруктап ойто клееделе, жаантайын биске жанып келетен. Бир катап, качан виноград быжып турар тужунда, Луи бышкан жилекти оозына жууктадып келерде, онын көстөрине жаш толо берди. Бис адамла экү коркуй бердибис — ол оору деп бододыбыс. Адам сурады:

«Не болды Луи?»

«Токтогор!—деп, адам оны ыйлаткан чылап, ол кыйгырды. — О, сен нени де билбей жадын!»

«Мен ондоорым. Сен менин уулым эмезинг бе, Луи?» — деп, адам айткан.

Луи адамнын колун бек тудала, каруузын берди:

«Жер... Мен жерге күүнзейдим... бойумда кичинек виноградник болорына күүнзейдим... Талаг-келенг кожондоп турганын угар, — виноградникке кичеенер күүним бар... Мен талайды сүүбей турганымды сен билерин!»

Чын, камрад, Луи талайды сүүбеген. Ол жерди сүүген, онын керегинде сүрекей тыг шүүнген. Онын ла керегинде ол алты жыл ыраак талайларда жоруктап жүргөн... Францияга уур күндөр келишкен, камрад, фашисттерге ле предательдерге удурлажып тартышкан, Луи дезе тенис ажыра, бразильский парусниктерде, Сатостын ла Форталесанын ортозында жоруктаган, жер садып аларга акча жууган.

Же ол нени де жууп албаган. Луи Марсельге карманында бир де акча жок келген. «Тереза» керепке ишке кирерге ого сүрекей күч болгон. Ол штурвал тудуп, кожондоп туратан. Оны тууразынан көрүп турган кижиге — ол сүүнчилү талайчы деп көрбөр, керектин чынынча болзо, Луининг жүрегинде — кунукчыл болгон.

Онын ал-сагыжы жагыс ла бойунда жерлү болзо деп жүрөтөн талайчылар ого «ырысту» деп чоло ат бергендер. Адам онойдо ок оны жакшы көрбөйтөн. «Дениза — деп, ол меге ачынчылу айдатан — менин Луим — бистин угубыста сырагай тенек уул...»

Луи ондый болгон...

Ондый болордо, камрад, Луи бир тушта база мынайда айткан: «Сен нени де билбей жадын!» — адам кабактарын жемире көрөлө, меге бир кружка аракы экел деп жакарган.

Мен экелип бергем. Луи ичип ийеле, такып айткан:

«Жок, сен нени де билбей жадын...»

«Луи талайды ташта. Виноградникке иштеерге бар, мен чилеп иште» — деп, адам айткан.

Луинин жүзи агара берди, ол санг башка үнүлө кыйгырды:

«Мен бойумнын тынымды сатпай жадым!»

«Керепте сен бойунгнын тынынды сатпадын ба?» — деп, адам сурады.

«Жок, ондо мен жагыс ла колдорум саткам... Менин тыным мында... Мен бай кижиге иштеерге, онын јерин сүүргө күүнзебей турум...»

Ол колунда тудунып турган быжып калган бир сабак винограды былча тутты, онын кызыл суузы јерге ага берди.

Мынын кийининде Луи кружкадагы аракыны божодо ичеле, көк өлөңгө жадала, айтты:

«Ада... бойумда кичинек јер болоры учун мен бастыразын бүдүрерге белен. Бастыразын бүдүрерге белен... Угуп турун ба? Сеге не керек — мен бастыразын бүдүрерим».

Меге ненин де учун коркушту боло берди. Мен жүре бердим. Адам да жүре берди. Уйуктазын деп сананып, бис Луины жагыскан артызып салдыбыс. Је ол уйуктабады. Ол жадып алала, үзүги јоктон ыйлап јаткан, качан энир кирерде, өрө турала бисле эзендешпей, керепке жүре берген.

Ондый керек эмди болгон болзо, мен Луиге болужар эдим. Нени эдерин мен ого айдып берер эдим. Мен ого мынайда айдар эдим: «Луи, јерди орустар чылап јуулап алар керек». Је ол тушта, камрад, мен карагуй, жагыс ла абыстарга жүрүп, олардын чөрчөктөрүн угатан деревненин кызычагы болгом...

Ол өйдөң ала бис Луиле каа-јаала туштажатаныбыс. Ол аракыны көп ичип, кандый да ижемчизи јок улустарла кожо таверналарда отурып туратан, адам јаантайын айдатан:

«Дениза, бистин Луи кижиге јаш баладый бүдүмкей, оны кандый бир керекке сугардан маат јок».

Бу тужунда, камрад, уйат јок мал сыркынду тагмалар Вьетнамла јуу чыгаргандар. Луины солдатка алала, вьетнамецтерди өлтүрерге аткаргандар.

Луи неден де коркубаган. Јуу болзо јуу болзун дейтен. Бир катап ол мынайда айткан: «Ондо Вьетнамда, байлык көп. Айса болзо, меге ондо ырыс болор. Мен акчадан јууп алала, виноградник садып аларым...»

Оны керепке отургузала, Вьетнамнын ыраактагы жерлерине атандыргандар. Луи неден де коркубайтан деп, мен алдында айткам. Оңдо Күнчыгышта, ол бойунын бийлерине жараган, анчадала ротанын капитанына Симон Понсеге.

Ол керегинде мени кайдан билерим деп, слер сураарыгар. Мен эмеш табынча айдып берерим... Бу Симон Понсе оны жүзүн-жүүр жеткерлү керектерге ийип турган, качан Луи эзен-амыр једип келгенде, оны стройдын алдына мактап, спирт берип, мынайда айдатан:

«Луи, сен јалтанбас солдат. Бис бу сары көрмөстөрдү кырып салзабыс, сени кайралдаар. Сеге акча берер, көп акча берер».

Луи ого бүдүп туратан. Ол, байла, виноградник садып аларга шүүнип, ол акчаларды тоолоп жүрген болор.

Бир катап Луи служить эдип турган ротаны вьетнамецтер элбек агаштын јаланында токтодып алгандар.

Вьетнамецтердин ортозында бир кыс болгон. Ол кыс адыжып тургандарын керекке бодобой, оштүнинг солдаттарын гранаталарла гуй мергедеп, жылып клеедерде, оны түнде, ракетанын јаркыны ажыра капитан Понсе ончозынаг озо көрлө, өлтүрзин деп, Луиге јакылта берген.

«Бар, ол кара Жанна д'Аркты кетеп ал. Ол менин кырыраныма тийет» — деп, Понсе айткан.

Ол Луиге стаканга толтура коньяк уруп берген, Луи оны ичип ийерде, айткан:

«Качан сен јууны божотсонг — сени кайралдаар. Сеге Вьетнамда јер берер».

Капитан Понсе Луинын сыраңай ла сақылталу сагыжын билип айтты.

Таң адар алдында Луи јажынып отурган јеринен чыгала, ачык јалаңнын ортозы јаар ууланган. Ол ойдук јерге јажынала, үстүнег агаштын бүрлериле јамынып алала, кетеже берди.

Түндеги јуунын кийининде јалаңда тымык болды. Луи кыймыктанбай, токунал јатты. Онын көзүне виноградник, јер көрүнип турды...

Көп солдаттар Луинын ол шүүлтезин билгилеп, оны электегилеп тургандар. Батальоннын казанчызы Гильом ончозынаг көп электейтен, Луи ого бойунын шүүлтезин айдып туратан.

«Жерди сен аларын, сагы! Карманынды жайа тут?»—деп, Гильом айдатан.

Же Луи торт ло эдиреген кижидий болгон. Казанчы электегей — ол күйүнип турганынан онойдо айдып жат. Гильом — ачынчак кижги. Луи дезе ондый эмес. Качан ол жер алза, ол казанчыны бойуна кычырар, бочкодо толтура аракыны чыгара тоголодоло мынайда айдар: «Эжин, Гильом!»

Ойдук жерде жадарга эп жок болгон — узун буттары чаптык этти. Вьетнамецтердин траншеязынан кем де көрүнбей турды. Луи жалаң жаар көрүп жатты. Айландыра көп өлгөн улус жатты. Бастыразына шыдар французтар.

«Олор бойлоры бурулу: олорды бу агашка келзин деп кем де кычырбаган». Мынайда кем айткан? Байла, казанчы Гильом болор. Жок, Гильом эмес. Онойдо Гаврадан келген кичинек кара чырайлу Леон деп солдат айдып туратан, капитан Понсе оны узун тилдү учун адып саларга туратан. Кайдаг билер, айса болзо, бу чын?

Бу минутта ойдук жерге коштой снаряд жарылды. Же Луи онын жарылганын укпаган...

Бир канча минуттардын бажында Луинин сагыжы кирип келди. Ол чалкыйто жаткан эмтир. Онын узун буттары ойдук жерден чыгып калган. Луи буттарын тартынып алды, анданарга сананала, анданып болбоды, бу ла тужунда Луи он колунын сабарлары жок болгонын көрди.

Луи кыйгырды. Онын кыйгызын бастыра солдаттар уккан, же олардын бирүзи де жажынып отурган жеринен чыгар күүни жок болды.

Сол колула карманынан платты алала, тиштердин бодужыла чолтуйып калган он колды тагар керек болгон. Же Луи кыймык жок жатты.

Шыркадан кан агып турды. Ого ачу билдирбей турды. Ол жадала, мынайда шүүнип жатты: «Мен, Луи, кенедим...» Ол бойун Марсельде тербезендеп жүргенин көрди...

Бу өйдө пулемёттор аткылай берди.

Бу тужунда Луи туруп чыкты. Оны көрөргө коркушту, бастыра бойы кан, тартылыжып турган оосту, бастыра сынына туруп чыгала, кыйгырды:

«Мени!.. Мени аткылагар!.. Эй, капитан Понсе! Жер дегени бу туру ине!» — Ол мылтыгын өрө көдүрди, ого жаба жүгүрди, жерге таштады.

Жуу дегени не болгонын ол сүрекей орой билди.

Ол Луининг жүрегине тийди. Ол өскө, күнге кызып калган жерди сол колула ууштанып, көңкөрө жыгылды...

Бир жылдык бажында бу бир ууш тобуракты Луиле кожо служить эткен солдат Леон калтага салып алала, биске экелген.

Оны не керектү экелген деп, адам сураарда, Леон каруу-зын мынайда берди:

«Айылдаштарын кычыр — ол тушта билип аларын».

Мен айылдаштарымды кычырдым. Онго шыдар кижикелди. Солдат Леон калтаны алды, оного тобуракты алаканына катап урала, айтты:

«Көрүгөр, бу тобурак — өскө жердин тобурагы, ол олжочыларга канчан да ырыс экелбес...»

Леон биске Луи керегинде куучындап берген.

Мен ыйлагам, камрад. Кандый да болзо, Луи — менин агам... Онын кийининде мен агамды өлтүрзин деген вьетнамка-кысты эске алындым, ыйлабай токтой бердим. Мен таң атканча ол керегинде санангам.

Адам база уйуктабай жаткан. Эртең тура вьетнамнын бир ууш тобурагын уруп салган калтаны меге береле, айтты:

«Дениза, гаваньга бар, ондо Күнчыгыш жаар барып жаткан керепти таап алала, бу тобуракты талайчыларга бер, оло оны Вьетнамга ойто табыштырзын...»

Керептердин склянкалары тал түш болгонын сокты. Дениза туруп чыкты.

— Же мен адамнын сурагын бүдүрбедим — деп, ол айтты. — Вьетнамнын бир ууш тобурагы менде. Ол тобуракты тудунып алала, Күнчыгыш жаар барып жаткан кажы ла керепке келедим, оны солдаттарга эмезе талайчыларга көргүзүп, олорго, бойумнын Луим керегинде куучындайдым... Эзен болзун, камрад, барар ойум жетти.

Жас болгон. Талай жүк ле угулар шуулап, онын үстүндө турган бийик көк теңери там ла көгөрүп турды.

БАЖАЛЫКТАР

	<i>Стр.</i>
Бистин најыбыс Хосе	3
Жак-Түлкүчек	9
Лондоннын докторында	19
Юнга Пьетро	26
«Магдаленада» өрт болгоны	35
Чындык најылар	40
Сен күлүк, Анита	48
Бир ууш тобурак	57

А. Батров

НАШ ДРУГ ХОСЕ

На алтайском языке

Редактор **Г. С. Саруев.**

Технический редактор **М. И. Техтиков.**

Корректоры **М. М. Макошева, А. М. Борбуев**

* * *

Сдано в набор 22/1—58 г. Подписано к печати 5/III—58 г. Формат 60 × 84 ¹/₁₆.
Печ. л. 4,0. Уч.-изд. л. 3,45. Тираж 2000 экз.
Заказ № 134. Цена 1 руб. Баазы 1 салк.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект Сталина, 29.

Түзедүлер

Страница	Абзац, строка	Кепке базылганы мынайда	Кычырары мынайда
15	4-чи абзац 3-чи строка үстинен төмөн	орунда	Орундар
39	3-чи абзац Эң-башкы строка үстинен төмөн	Синьор Террачини шилемир, чочко! – деп, слердин аракы ичил отурган	Синьор, Террачини стол- дың ары жа- нына отуруп алала, аракы ичип отурган
40	7-чи абзац 3-чи строка үстинен төмөн	Терарчини	Террачини
55	3-чи абзац Эң-башкы строка үстинен төмөн	Аанита	Анита
56	7-чи абзац 4-чи строка үстинен төмөн	Алдынагы	Алдындагы

Кимдердин Аты	Кеңеш берүүчү Аты	Алардын Строчка	Стр- ца
Обидин	Обидин	4-н строчка 3-н строчка Строчка төмөн	12
Синдор Тер- ловтун аты	Синдор Тер- ловтун аты	3-н строчка	38
Синдор Тер- ловтун аты	Синдор Тер- ловтун аты	3-н строчка Строчка төмөн	39
Тер- ловтун аты	Тер- ловтун аты	7-н строчка 3-н строчка Строчка төмөн	40
Тер- ловтун аты	Тер- ловтун аты	3-н строчка	39
Тер- ловтун аты	Тер- ловтун аты	3-н строчка Строчка төмөн	39
Тер- ловтун аты	Тер- ловтун аты	3-н строчка	39
Тер- ловтун аты	Тер- ловтун аты	3-н строчка Строчка төмөн	39

Баазы 1 салк.
Цена 1 руб.

А. Батров

НАШ ДРУГ ХОСЕ

На алтайском языке

ГОРНО-АЛТАЙСК * 1958